

Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Osmanlı Hükûmeti'nin Mütareke Döneminde Yüksek Komiserlere Yönelik Takip Ettiği Diplomasi ve Bunun Siyasi Yansımaları*

Resul Yavuz**

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Hükûmeti, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinin akabinde İtilaf Devletleri ile mütareke antlaşması imzalamak için ateşkes girişimlerine başlamıştı. Daha Talat Paşa Hükûmeti istifa kararı almadan evvel, yapılan kabine toplantılarında Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ile Trakya sınırında ve İngilizlerin başlattıkları genel taarruz ile Suriye-Filistin Cephesi'nde meydana gelen gelişmeler, hükûmet üyelerini endişeye sevk etmişti¹. Aslında Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi, İstanbul'da yeni hükûmetin kuruluş çalışmalarının değerlendirildiği ve dolayısıyla Talat Paşa'nın yönetimi Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti'ne devretmeye hazırlandığı günlerde, mütarekeye yönelik temayülleri ortaya çıkarırken, Londra'da Türklerle ateşkes görüşmelerinin başlanmasına yönelik ekim ayının ilk günlerinde hummalı bir çalışma başlatılmıştı. Öyle ki 1 Ekim'de toplanan İngiliz Savaş Kabinesi, öncelikli olarak, Osmanlı Devleti ile mütareke meselesini gündemine alacak ve Osmanlı Hükûmeti'nin ateşkes istemesi halinde nasıl bir yol izleneceğini belirlemeye çalışacaktı. İngiliz Savaş Kabinesi, 2 ve 3 Ekim tarihlerinde de yaptığı toplantılarda, bu meseleyi gündeminde tutmaya devam edecek ve -derhal Fransızlara karşı Ege Denizi'nde üstünlük sağlamak için- iki İngiliz dretnotunu bölgeye gönderme kararı alacaktı². Savaş Kabinesi, aynı gün Osmanlı Devleti'ne yönelik aldığı bir başka kararda da bırakışmanın gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkabilecek askerî ve siyasi vaziyetin nasıl bir şekil alması gerektiğini de İtilaf Devletleri arasında değerlendirmek

* Bu çalışma Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sevr Barış Antlaşması'na Giden Süreçte Türk Diplomasisi adlı doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr., Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Bandırma/BALIKESİR, resulyavuz@hotmail.com ORCID:0000-0002-7705-1020

1 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C I, MEB Yay., İstanbul, 1991, s. 3-4.

2 Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynakları ile Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)*, IQ Yay., İstanbul, 2013, s. 84-85.

amacıyla Paris'te bulunan Yüksek Savaş Konseyinin bir an evvel toplanmasını karara bağlamıştı. İngiliz Hükûmeti, Osmanlı Devleti'nin çok kısa bir sürede ateşkes girişimlerine başlayacağını hesaba kattığından, Müttefik konseyin hazır bulunmasını istiyordu³. Nitekim görüşmeler devam ederken Savaş Konseyi, Londra'daki Amirallik ve Savaş Ofisi de muhtemel bir ateşkes hazırlıklı olmak için, 18 maddeden oluşan ateşkes taslağını Savaş Konseyine sunmuştu⁴. Mütareke taslağı hazırlandıktan hemen sonra Londra Hükûmeti, diğer müttefiklerin de bu konudaki görüşlerini almak ve ortaya bir mütareke şartnamesi çıkarmak amacıyla, teklifi Paris'e gönderdi⁵.

Paris'te Müttefikler mütareke taslağı üzerinde 5-9 Ekim tarihleri arasında hummalı bir çalışmada bulunurken, İstanbul'da Talat Paşa Hükûmeti istifa etmiş ve yerine 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti kurulmuştu⁶. Yeni hükûmet, kurulur kurulmaz-hükûmet programında da yer aldığı gibi- derhal mütareke görüşmelerine başlamak için girişimlerde bulundu. Bu maksatla, adı Talat Paşa Hükûmeti zamanında dillendirilmeye başlanan ve Kut Zaferi'nden beri Büyüka'da esir tutulan General Townshend ile görüşmelerde bulunulurken⁷, diğer taraftan da Hahambaşı Hayim Naum Efendi, Amerikan Başkanı Wilson nezdinde girişimlerde bulunmak amacıyla Amerika'ya gönderildi. Ayrıca Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Marcel Savoie de Fransız Ordu Komutanı Franchet d'Esperey ile görüşmek amacıyla Selanik'e gönderildi⁸. Bu arada hükûmet, Lahey'deki Türk Büyükelçiliği vasıtasıyla da Amerika'nın Lahey'deki elçisi ile irtibata geçmek üzere talimatlandırıldı⁹. Ne var ki bir an evvel mütareke girişimlerine başlanması için Ahmet Paşa Hükûmeti'nin General Townshend ile sağladığı irtibat dışında, diğer irtibat kanalları ile istenilen amaca ulaşılamayacaktı¹⁰. Ancak General Townshend

3 Paul Helmreich, *Sevr Entrikaları*, çev. Şerif Erol, Sabah Yay., İstanbul, 1996, s.

4 Gwynne Dyer, "The Turkish Armistice of 1918", *Middle Eastern Studies*, Frank Cass & Co Ltd, London, 1972, s. 314.

5 Başak, *age.*, s. 109.

6 Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti'nin kurulma çalışmaları sırasında yürütülen çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bünyamin Kocaoğlu, *Mütareke'de İttihatçılık 1918-1920*, Temel Yay., İstanbul, 2006, s. 31-37.

7 Kocaoğlu, *age.*, s. 43.

8 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, AAM Yay., Ankara, 2014, s. 34; Tanık Mümtaz Göztepe, *Osman Oğullarının Son Padişahu Mütareke Gayyasında*, 2. Baskı, Sebil Yay., İstanbul, 1994, s. 24.

9 İdil Kürşat, "Mondros Mütarekesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 29, Mart 1999, s. 26.

10 Kocaoğlu, *age.*, s. 43.

ile sağlanan irtibat neticesinde, kendisi ile yapılan görüşmelerden sonra hükûmet, İngiltere nezdinde mütareke için bütün diplomatik olanaklarını kullanmaya başlayacaktı. Özellikle Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, General Townshend'e büyük önem verecek ve onunla yaptığı özel görüşmede devletin içinde bulunduğu durum, neden acil mütareke istediği ve bu noktada İngiltere'ye verilen önem üzerinde durulacak ve böylece generalin arabuluculuk girişimini kabul etmesi istenecekti¹¹.

Başta Rauf Orbay olmak üzere, dönemin etkili kişilerinin General Townshend nezdinde yürüttükleri girişimler neticesinde, 17 Ekim günü Babıali'de Ahmet İzzet Paşa ile General Townshend arasında gerçekleşen görüşmelerle, generalin arabuluculuk teklifini kabul etmesi sağlanmıştır. İkili arasında gerçekleştirilen samimi görüşmede Ahmet İzzet Paşa, oldukça duygusal bir konuşma yaparak, Osmanlı Hükûmeti'nin içinde bulunduğu zaruri durumu izah etmiş ve bir an evvel mütarekenin sağlanması noktasında İngiltere'nin dostluğuna duyulan ihtiyacı dile getirmiştir¹². Neticede ikili arasında sürdürülen bu görüşmeden sonra Ahmet İzzet Paşa, durumun aciliyetine binaen aynı gün, Bakanlar Kurulu'nu toplayarak görüşmenin detayları ve mütareke isteme noktasında sürdürülen çabalar hakkında hükûmet üyelerine bilgi verdi. Hükûmet üyelerinin bilgilendirilmesinin ardından Bahriye Nazırı Rauf Bey, aynı günün gecesinde General Townshend'e, hükûmetin mütarekede hangi esaslar üzerinden ateşkes görüşmelerinde bulunacağı ile ilgili dört maddelik bir talimat vermiştir¹³.

Esasında Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti'nin göreve gelmesi ile iyice alevlenen mütarekeyi sağlamaya yönelik diplomasi trafiğini hükûmet, çok yönlü ancak gizli bir şekilde yürütme gayreti içerisinde olmuştur. Gerek Fransız, Amerikan ve gerekse

11 Charles V. F. Townshend, *Irak Seferi ve Esaret*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007, s. 658; General Townshend'in arabulucu olarak görevlendirilmesi ile ilgili Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti'nden görev alan bakanların sonradan yazdıkları hatıralarında, birbiri ile farklı olmakla birlikte, oldukça ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Generalin görevlendirilmesi ile ilgili ilk fikrin kim tarafından ileri sürüldüğü ve bunun Talat Paşa Hükûmeti zamanından beri nasıl gündemde tutulduğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fethi Oktay, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Yay., İstanbul, 1980, s. 246; Generalin görevi kabul etmesi ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile görüştürülmesi için Rauf Orbay da bizzat girişimde bulunmuştur. Rauf Orbay, *Yakın Tarihimiz*, Vatan Gazetecilik Yay., İstanbul, (Y.Y) s. 114-115.

12 Selahattin Tansel, *age.*, s. 17.

13 Dört maddelik taslak metin şu şekildeydi: "1- İtilaf kuvvetleri tarafından işgal olunan topraklarda oturan ahalinin idari muhtariyetinin Türkiye tarafından kabul edilmesi, 2- Türkiye'nin siyasi, mali, iktisadi istiklalinin saklı kalması, 3-Şimdiki buhranın önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye mali yardım yapılması, 4-Yukarıdaki esaslar için de sulh yapılması için İngiltere Hükûmeti'nin dürüstlüğüne ve azami müzaheretinin temin edilmesi." Rauf Orbay, *age.*, s. 115.

İngiltere nezdinde yürütölmek istenen görüşmelerde hükümet, özellikle Trakya sınırında Müttefik Devletlerin yığımak üzere oldukları haberlerinden dolayı, oldukça telaşlı bir şekilde hareket etmiş ve bu noktada Avrupa basını başta olmak üzere, Avrupa'daki Türk büyükelçiliklerinin göndermiş oldukları bilgilendirme mesajlarına göz atacak pek vakit bulamamışlardı¹⁴. Çünkü Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin mütareke için zemin yokladığı günlerde, yukarıda da bahsedildiği gibi, -İngilizler başta olmak üzere- tüm Müttefik Devletler Türklerin savaştan çekilmek üzere olduklarını, onların bu savaşı daha fazla sürdürmek istemediklerini hesaba katarak, zaten mütareke için taslak metin çalışmalarına başlamışlardı. Bu açıdan bakıldığında Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin mütarekeye gidilmesi noktasında General Townshend ile sağladığı bu irtibat aslında bir ölçüde İngiltere ile bütün mütareke dönemi boyunca yürütölecek yoğun diplomatik müzakerelerin de ilkinin oluşturma özelliği taşıyordu. Gerek Sadrazam ve gerekse hükümet üyeleri, mütarekeye gidilen süreçte, İngiltere'ye karşı iyi niyetler beslediklerini hep dile getirmişlerdi. Hatta hükümetin General Townshend'e verdiği talimat incelendiğinde iyi niyetten öte, İngiltere'nin Türkiye'ye mali yardımda bulunması ve bu noktada "...azami müzaheretinin temin edilmesi..." gibi son derece samimi ifadeler mevcuttu.

General Townshend, hükümet talimatını aldıktan sonra 18 Ekim günü yaverleri ve İzmir valisi Rahmi Bey ile birlikte İstanbul'dan Bandırma'ya doğru hareket etti. Vali Rahmi Bey ile İzmir'e vardıldıktan sonra, general 20 Ekim'de Mondros Limanı'na vararak İngiliz Amiral Calthorpe ve Seymour ile görüşerek, Osmanlı Hükümeti'nin talep ve isteklerini İngiliz makamlarına ilettili¹⁵. General Townshend'in bu görevini tamamlaması ile -ilk defa- İngiliz askerî makamları Osmanlı Hükümeti'nin resmi ateşkes teklifi ile karşılaşacaklardı.

Amiral Calthorpe, -bilindiği gibi- ekim ayının başından beri Londra tarafından böyle bir girişimin olabileceği konusunda bilgilendirilmişti. Osmanlı Hükümeti'nin ateşkes teklifi, -vakit kaybedilmeden- 21 Ekim'de Midilli'deki İngiliz askerî makamları tarafından Londra'ya iletildi. Aynı gün saat 11.15'te Türklerin ateşkes teklifini alan Londra Hükümeti, toplantı halinde, Almanya ile imzalanacak ateşkes antlaşmasının şartlarını görüşmekteydi. Midilli'den gelen bu haber ile birlikte hükümet üyeleri, Türklerin isteklerine cevap verebilmek için, Almanya ile mütareke

14 Cengiz Kürşat, "Birinci Dünya Harbi'ni Sona Erdiren Mütareke ve Barış Girişimleri, Gizli Belgeler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 36, Ocak, 2000, s. 41-42.

15 Townshend, *age.*, s. 654.

görüşmelerine ara vererek “*Türklerle ateşkes meselesine*” ağırlık verdi¹⁶. Bu amaçla ilk olarak, özellikle Suriye Cephesi'nde General Allenby, Irak'ta General Marshall ve -Trakya üzerinde bir askerî harekât hazırlıkları içerisinde olan- General Milne'nin daha önceden göndermiş oldukları telgraflar masaya yatırılarak, Türkiye'yi askerî bir harekât ile mütarekeye zorlamamın ne aşamada olduğu değerlendirildi. Ancak bu noktada, gönderilen bütün telgraflardan -çok kısa bir sürede- bunun olmayacağı anlaşılınca, ateşkes teklifine olumlu yanıt verilmesi ve bunun için de bir an evvel diğer müttefiklerle sürdürülen mütareke taslağı oluşturma görüşmelerinde sona yaklaşılması kararı alındı¹⁷. İngiliz Hükûmeti'nin, Paris ile sürekli irtibatla olduğu bu aşamada, -daha şimdiden- ateşkes görüşmelerinde üstünlük sağlamak ve Fransızları devre dışı bırakma çabaları, Fransızları rahatsız etmişti¹⁸.

Neticede Londra'da ve Paris'te yürütülen çalışmalardan sonra İngiltere Hükûmeti, Mondros'ta bulunan Amiral Calthorpe'ye -Türk Hükûmeti'ne iletilmek amacıyla- ateşkes teklifinin kabul edildiği ve 25 Ekim'de Türk Hükûmeti adına ateşkes görüşmelerine katılmak için ilgili kişilerin Mondros Limanı'na gönderilmesinin bildirilmesi, yönünde talimat gönderildi¹⁹. Dolayısıyla İstanbul'da zaten böyle bir haberi bekleyen Osmanlı Hükûmeti derhal hazırlıklara başlayarak, Bahriye Nazırı Rauf Bey başkanlığında Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Erkanı Harbiye Kaymakamı Sadullah beylerden oluşan Osmanlı Mütareke Heyeti'ni görevlendirdi. Heyet 25 Ekim'de Limni Adası'na vararak, aynı gün Mondros Limanı'nda bekleyen Agamemnon Zırhlısı'nda mütareke görüşmelerine başladı²⁰.

27 Ekim Pazar günü başlayan ve beş oturumda gerçekleşen Mondros Mütarekesi görüşmeleri, 30 Ekim günü 25 madde üzerinde yapılan çetin görüşmelerden sonra noktalanarak, 31 Ekim'de yürürlüğe girmek üzere taraflarca imza altına alındı²¹. Zaman zaman oldukça gergin geçen mütareke müzakerelerinde, özellikle İstanbul ve Boğazların durumu ve İtilaf donanmasına açılması meselesi başta olmak üzere, birçok konuda taraflar arasında gerginlikler yaşandı. Böyle durumlarda taraflar

16 David Lloyd George, *War Memoir of David Lloyd George*, Vol. II, Odhams Press, New Haven, 1939, s. 1977.

17 Lloyd George, *age.*, s. 1978-1922.

18 Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, TTK Yay., Ankara, 1980, s. 10-11; Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, çev. Adnan Cemgil, 3. Baskı, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1982, s. 490.

19 Başak, *age.*, s. 132-133.

20 Savaş Açıklkaya, Akın Çelik, *Bir Devrin Sonu Mondros*, İskenderiye Yay., İstanbul, 2014, s. 45.

21 Başak, *age.*, s. 196.

talimat almak için başkentlerine danışırken, -özellikle müzakerelerin sonuna doğru- İngiliz askerî makamlarının Türk tarafına baskı yapmaya başlaması, görüşmelerin tansiyonunu oldukça yükseltti²². Ancak Türk tarafı Mondros'a mütarekeyi imzalamak için gelmişti. Ve hükümetten, hangi hallerde veya taleplerde görüşmeleri keseceği yönünde bir talimat almamıştı. Ayrıca Amiral Carlthorpe'nin görüşmeler başlamadan maddeleri Türk tarafına vermemesi, müzakerelerde Türk tarafının elini oldukça zayıflatmıştı. Nitekim Türk tarafı, hangi maddelerin var olduğunu görüşmeler sırasında öğreniyor ve bu madde üzerinde kendi aralarında mütalaa ediyorlardı. Bu durum gerek Rauf Bey'in ve gerekse görüşmelere katılan diğer hükümet üyelerinin hatıralarında ve sonradan basına verdikleri demeçlerde de ayrıca dile getirilmişti²³. Fakat bütün bunlara rağmen, Türk tarafı, ateşkes antlaşmasını imzalayıp İstanbul'a geldiğinde, İngiltere ile yürütülen bu müzakerelerde varılan neticeden oldukça memnun bir haldeydi. Özellikle Rauf Bey ve Reşat Hikmet beylerin basına verdikleri demeçlerde; savaşın bittiği, bundan sonra ihlallerin olmayacağı ve tarafların verdikleri sözlerde mutabık kalacakları yönünde oldukça iyimser bir tutum hâkimdi²⁴.

Osmanlı Hükûmeti, -vakit kaybetmeden- Mondros'ta savaşı sona erdiren ateşkes antlaşmasının yürürlüğe girmesi için derhal cephelere iletilmek amacıyla, bir beyanname yayımlayarak, yeni bir döneme girilmiş olduğunu duyuracaktı²⁵. Bu tarihten sonra, mütareke şartlarının uygulanması için, -Müttefik irtibat subaylarının İstanbul'a gelmesinin beklendiği bir aşamada- Osmanlı Ordusu cephelelerden asker terhislerine başlamıştı²⁶.

22 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C III, Kısım 4, TTK Yay., Ankara, 1983, s. 750.

23 Mondros'ta iki taraf arasında devam eden ateşkes müzakereleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1948, s. 33-64.

24 Tansel, *age.*, s. 64; *Tasvir-i Efkâr*, 2 Kasım 1918, No: 2548; *Vakit*, 18 Kasım 1918, No: 385; Mütareke şartlarının yayımlanması ile birlikte, Türk basınında çıkan mütareke aleyhtarı tutum ve bunu imzalayanlar hakkında çeşitli eleştiriler ortaya çıkınca, 3 Kasım'da Hariciye Nazırı Nabi Bey ile Reşat Hikmet Bey mütareke hakkında basının sorularını cevaplamak için bir basın toplantısı gerçekleştirmişlerdir. Basın toplantısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Atı*, 4 Kasım 1918, No: 298; Hükümet üyelerinin mütareke hakkındaki görüşleri için bkz. Sabahattin Özel-İşıl Çakan Hacıbrahimoğlu, *Osmanlı'dan Millî Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010, s. 67-68; Bayur, *age.*, s. 756-759; Ayrıca Mütareke maddeleri hakkında dönemin Türk basınında yazan köşe yazarlarının değerlendirmeleri için bkz. Açıkçaya-Çelik, *age.*, s. 130-181.

25 Beyanname için bkz. Mithat Sertoğlu, "Mondros Mütarekesini Türk Milleti'ne Bildiren Genelge", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 63, Aralık 1972, s. 16-18.

26 "Ordunun Terhisi Hakkında Talimat", *İkdam*, 8 Kasım 1918, No: 7809.

Mütareke'nin İmzalanmasından Sonra Müttefik Yüksek Komiserleri ile Osmanlı Hükûmet Yetkilileri Arasında Gerçekleştirilen Diplomatik Görüşmeler

31 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte, başta Musul ve İskenderun olmak üzere, İtilaf askerlerinin -mütareke şartlarında belirtilmeyen şekilde- Anadolu'nun çeşitli yerlerini işgal altına alma süreci başladı²⁷. Osmanlı Hükûmeti, İtilaf kuvvetlerinin mütarekeye aykırı bir şekilde, işgal girişimlerine karşı sadece protesto etme ve bölgedeki birliklerini uyarma şeklinde karşılık vermeye başlamıştı²⁸. İtilaf kuvvetleri, kasım ayının ikinci haftasından itibaren de İstanbul'a gelmek suretiyle, varlıklarını göstermeye başladılar²⁹. 6 Kasım'da İngiliz Dışişleri ve Savaş bakanlıkları arasında yapılan yazışmalarla, İstanbul'a gönderilecek üst düzey personel belirlendi. Buna göre Amiral Calthorpe Yüksek Komiser olarak atanırken, Amiral Richard Webb'in Yüksek Komiser yardımcısı olmasına karar verildi. İngiliz Hükûmeti İstanbul'a atadığı personelin bir an önce varması için yoğun bir şekilde idari işlerle uğraşırken, 8 Kasım'da İngiliz Dışişleri, Amiral Calthorpe'ye, İstanbul'da görevinin ne olduğu ve Türk yetkililere nasıl davranması gerektiği yönünde talimat gönderdi. Bir gün sonra Dışişleri amirale daha da ayrıntılı olarak maddeler halinde bir talimat daha ilettiler. Verilen her iki talimatta da amiralin görev sahası içerisine girecek alanlar, bu alanlarda Türk ve Müttefik yetkililerle nasıl irtibat kuracağı, mütarekenin tatbik edilmesi noktasında hangi ayrıntı ve unsurlara dikkat edilmesi gerektiği, Osmanlı Devleti'nin iç politik gelişmelerine karşı nasıl tavır alması gerektiği gibi bilgilendirmeler mevcuttu³⁰. Bu arada İngilizler; İstanbul'a gönderecekleri personeline bu şekilde talimatlar verirken, 10 Kasım'da İngiliz ve Fransızlar, -adeta birbirleri ile yarışarcasına- İstanbul'a ayak basmaya başladılar. Bu tarihten itibaren işgal kuvvetleri gerek deniz yolu hattı ve gerekse demiryolu hatlarını kullanarak, İstanbul'a girişlerini sürdürdüler. 13 Kasım'da ise 61 parçadan oluşan İtilaf donanması, Dolmabahçe önünden geçerek İstanbul'a demir attı³¹. Bu

27 Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele 1918-1919*, II. Baskı, Cem Yay., İstanbul, 1992, s. 63.

28 Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, TTK Yay., Ankara, 1997, s. 175.

29 İlk olarak 13 Kasım'da İstanbul'a ayak basan İtilaf askerleri, mütarekenin yürürlüğe girmesinden itibaren Gelibolu'ya doğru hareket ederek, 2 Kasım'da buradaki tahkimatların işgali ve mayınların temizlenmesi görevine başladılar. Bozkurt, *age*, s. 4.

30 *FO*, 371/3415, No: 186801, 9 Kasım 1918.

31 Birkaç gün içerisinde gemi sayısı 167'yi buldu. Gelen bu gemilerle birlikte karaya 2616 İngiliz, 540 Fransız ve 470 İtalyan olmak üzere 3626 asker ayak bastı. Bozkurt, *age*, s. 8; bu sayı sonraki günlerde daha da artarak 15 bine kadar ulaşacaktı. *Sabah*, 26 Kasım 1918, No: 10426.

tarihten sonra İtilaf Devletleri'nin askerî temsilcileri, hükûmete her türlü baskıyı yapmak suretiyle, isteklerini kabul ettirmeye başlayacaklardı. Osmanlı Hükûmeti, -ilk etapta- gelen askerî birliklere kalacak yer ayarlanması ve askerî kurumlarını tesis etmeleri için bina ve uygun yer tahsis etmeye çaba gösterdi³².

İtilaf donanmasının başkente gelmesi ile birlikte, Mondros Ateşkes Antlaşması'nı İtilaf Devletleri adına imzalayan Amiral Calthorpe de İstanbul'a ayak bastı. Amiral Calthorpe'nin İstanbul'a gelmesi Osmanlı Hükûmeti'ni, -beklendiği gibi- adeta teyakkuza geçirmişti. Ancak bir süre sonra, Fransız ve İtalyan kuvvetlerine bağlı askerî personelin de İstanbul'a gelecek olması, hükûmet üyelerinde, -Müttefikler arasında görüşme trafiğinin nasıl sağlanması gerektiği yönünde- bir kafa karışıklığına neden oldu. Çünkü başta Fransız Amiral Amet olmak üzere, Müttefik komutanlar, Osmanlı Hükûmeti'nden ardı arkası kesilmeyen isteklerde bulunmaya başlamışlardı³³.

İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'a gelmesi ile birlikte, başkente Müttefik Devletleri ayrı ayrı temsil edecek olan Yüksek Komiserlik makamları da oluşturulmaya başlandı. Bu amaçla ilk olarak, daha 6 Kasım tarihinden itibaren, İngiliz Hükûmeti yüksek komiser olarak Amiral Calthorpe'yi atarken, yardımcılarını da tespit etmişti³⁴.

Amiral Calthorpe -ilk olarak- İstanbul'a ayak bastığında Londra yönetimi, kendisinden Beyoğlu'ndaki İngiliz Elçiliği'ni Osmanlı makamlarından resmen istemesini talep etmesine rağmen amiral, bazı güvenlik gerekçelerinden dolayı, karargâh olarak gemisini kullanmayı daha uygun gördü³⁵.

İngilizlerin İstanbul'da Yüksek komiserliklerini tesis etmesinden sonra Fransız ve İtalyanlar da -aynı yola başvurarak- hükûmetlerinin gönderdikleri talimatlar doğrultusunda hareket etmeye başladılar. Bu amaçla, 17 Kasım'da Konte Sforza İtalyan Yüksek Komiseri olarak atanırken³⁶, 18 Kasım'da da Amiral Amed, Fransız

32 Akşin, *age.*, s. 106.

33 Akşin, *age.*, s. 107.

34 Buna göre diplomatik görevlerde Amiral Calthorpe ve Webb'e yardımcı olmak üzere siyasi personel şefi olarak T. B. Hohler; ikinci siyasi memur olarak İstanbul'da daha önce baş tercümanlık görevi yapmış olan Andrew Ryan atanırken, askerî atışe statüsünde bir memur olan W. S. Edmons Webb'in özel sekreterliğine getirildi. Bozkurt, *age.*, s. 21.

35 Bozkurt, *age.*, s. 28.

36 Esasında Konte Sforza İtalyan Hükûmeti'nden kesin direktifler almadan gelmişti. Onun genel olarak politikası İstanbul'da İngiliz ve Fransızların tavırlarına göre şekillenecekti. Ancak Sforza, görevde olduğu süre boyunca Osmanlı Hükûmet makamları ile iyi geçinmeye dikkat ederken, daha ziyade hükûmet dışından kişilerle görüşmelerde bulunmayı yeğlemişti. Ayrıca, İtalya'nın

Yüksek Komiseri olarak atandığını Osmanlı Hükûmeti'ne bildirdi³⁷. Ardından ABD ve bir süre sonra da Japonya başkentte yüksek komiserliklerini tesis ettiler³⁸.

Mütareke dönemi boyunca Müttefik yüksek komiserler, hükûmetlerinden aldıkları talimatlar gereğince, Osmanlı Hükûmeti ile ilişkilerini sürdürme aşamasında -zaman zaman diplomatik kurallara uymayacak şekilde- Türk makamları ile sert sürtüşmeler yaşamak suretiyle gerginliklere sebep olabiliyorlardı. Özellikle İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserlik çalışanlarının Türk makamlarına davranış şekli birçok teamül ve uluslararası kurallara aykırılık teşkil edebiliyordu.

Mütarekenin imzalanmasının akabinde Osmanlı Hükûmet yetkilileri, Müttefiklerin komiserlik makamlarını tesis etmelerinden sonra, bu makamlara ayrı ayrı ziyaretler düzenlemeye başladılar. Özellikle İngiliz ve Fransız komiserliklerine düzenlenen ziyaretler, mütareke hükümlerinin uygulanması için ağır baskının yapıldığı zamanlarda, son derece büyük önem arz etmekteydi. Türk makamları, bu dönemde yüksek komiserlik makamlarını aracı kullanarak, seslerini bir ölçüde Londra'da asıl politika yapıcı olan makamlara duyurmaya çalışıyorlardı. Nitekim İngiliz yetkililere karşı gerçekleştirilen görüşme diplomasisinde Padişah Vahdetin de ayrı bir rol oynamaktaydı. O, çok yakında başlayacak barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün masaya yatırılacağı bir dönemde, İngiltere'nin en etkili karar verici mekanizma olacağını biliyordu ve mütareke dönemi boyunca yüksek komiserliklerle görüşme trafiğini, hep bu ayarı göz önünde bulundurarak sürdürecekti. Şüphesiz bu tavır -ara sıra kesintiye uğrayacaksa da- temelde barış görüşmelerinde Osmanlı diplomatlarının takip edeceği esas politika olarak karşımıza çıkacak ve barış müzakerelerinde Türk diplomatlar pozisyonlarını bu

---

Anadolu topraklarında Yunanlılara nazaran askerî olarak desteklenmesi politikasına ağırlık vermişti. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika*, çev. Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s. 34-38.

37 Bozkurt, *age*, s. 29.

38 Amerikan Hükûmeti 30 Kasım 1918'de Lewis Heck'i Yüksek Komiser olarak atandığını bildirirken, oldukça geç bir tarihte, 7 Aralık 1920'de Japonya Uchida'yı Yüksek Komiseri olarak atadığını bildirdi. Müttefikler ilerleyen aylarda gerekli gördüklerinde yüksek komiserlik çalışanlarında değişiklik yapmak suretiyle Osmanlı Hükûmeti ile ilişkilerini belirli bir düzeyde sürdürmeye dikkat ediyorlardı. Bozkurt, *age*, s. 29; Amerikan Yüksek Komiserine gönderilen talimatta, Türk Hükûmeti'nin Amerikalılara, Amerikan kurumlarına ve ABD vatandaşlığını tercih eden Osmanlı uyruklarına yaklaşım ve davranış biçimi bu sürede Müttefik devletlerin temsilcileri ile ilişkiler, diğer hükûmetlerin Türkiye'deki niyet ve amaçları ile ilgili askerî, siyasi ve ekonomik bilgileri dışişlerine ve Paris'teki ABD Büyükelçiliği'ne ulaştırması yer alıyordu. İsmail Köse, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Şekillenmesinde Amiral Mark L. Bristol'un Rolü 1919-1927*, TTK Yay., Ankara, 2016, s. 71.

anlayışa göre belirleyeceklerdi. Öyle ki 4 Aralık 1918 tarihinde Amiral Calthorpe, Padişah Vahdettin'i ziyaret ettiğinde Vahdettin, büyük bir ustalık ile İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki tarihi dostluğu gündeme getirerek, bu zor dönemde içerde İttihatçılara karşı İngiliz Hükûmeti'nin kendisine destek sağlamasını, dışarıda ise İngiltere'nin tarihi dostluğuna güven duymak istediğini ifade ediyordu. Amiral Calthorpe vasıtası ile Londra'ya açıkça mesaj vermek isteyen Vahdettin, bu tutumunu mütareke dönemi boyunca sürdürecekti³⁹.

Amiral Calthorpe'nin "Superb" isimli gemisini karargâh olarak kullanmasından sonra Osmanlı Hükûmet yetkililerinden kendisine bazı ziyaretler oldu. Ardından 30 Aralık 1918'de yüksek komiserlik çalışanlarından Webb ve Hohler, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'ya iade-i ziyarette bulundular. Genel olarak, karşılıklı ziyaretlerle mütareke ahkâmına riayet edilmesi konusu ön planda tutulurken, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki tarihi dostluğa olan vurgular dikkat çekmekteydi⁴⁰. Ancak, başta Amiral Calthorpe olmak üzere, bütün yüksek komiserlik çalışanlarının Türk makamları ile kurulacak olan diyaloglarda son derece ihtiyatlı olunması yönünde Londra tarafından talimatlandırılmaları, İngiliz yetkililerini bu ziyaretlerde Türklere, "İngiltere'nin hükûmet politikaları" hakkında açıklamalarda bulunmalarında ciddi engel teşkil edecekti. Nitekim ilerleyen günlerde mütareke uygulamaları ile ortaya sorunlar çıkması üzerine, ilk olarak Türk tarafı sorunu çözmek için yüksek komiserlik makamları nezdinde harekete geçtiğinde İngilizler, nezaket ziyaretlerinde olduğundan farklı bir tutum sergilemeye başlayacaklardı. Şüphesiz bunun ilk ve en önemli örneği 18 Ocak 1919 tarihinde Sadrazam Tevfik Paşa ile Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın İngiliz Yüksek Komiserliği'ne yaptıkları ziyarette yaşanacaktı. Amiral Webb ile gerçekleşen ve en önemli sorun mütareke hükümlerinin uygulanması sırasında yaşanan aksaklıklar olarak dile getirilen görüşmede, Sadrazam Tevfik Paşa, Osmanlı Hükûmeti'nin ülkede düzeni sağlamayı amaç edindiğini, ancak İtilaf komiserleri yetkililerinin engellemelerinden dolayı Müttefik kuvvetlerin yetkilileri ile sağlıklı iletişime geçemediklerinden yakınacaktı. Sadrazam, mütareke hükümlerinin uygulanma noktasında Osmanlı Devleti'nin ilk etapta İngiltere'den yardım beklediğini, ancak majesteleri hükûmetinin bu konudaki Türk notalarına cevap vermediğini, bu durumun kendilerinde derin hayal kırıklığı yarattığını, ifade ediyordu⁴¹.

39 FO, 371/3410, No: 210535, 4 Aralık 1918.

40 Mehmet Okur-Murat Küçükogurlu, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözü ile Milli Mücadele 1918-1920*, Serender Yay., Trabzon, 2006, s. 28.

41 FO, 608/82/10, No: 1942, 19 Ocak 1919.

Mütareke hükümlerine riayet edilme meselesi, iki taraf için de ciddi sorun olmaya başlamıştı. Nitekim Tevfik Paşa'nın bu yakınmalarına karşılık Amiral Webb; Türk Ordusu'nun Kafkasya ve Medine'yi hâlâ tahliye etmediğini, Alman ve Avusturyalı askerlerin ülkeyi mütareke gereğince terketmediklerini dile getirerek, bu aksaklıkların kendilerinde Türk Hükûmeti'ne karşı güven bunalımına neden olduğunu ifade ediyordu. Dolayısıyla diyordu Webb; Türklere ait sorumluluklar kesin olarak ve tamamıyla yerine getirilmediği müddetçe antlaşmanın uygulanmasına dair hiçbir eleştiriyi kabul etmeyeceğini kesin olarak ifade ediyordu. Görüşmede Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa da söz alarak; hükümlerin uygulanması noktasındaki aksaklıkların bazı yerel memurların tutumlarından dolayı meydana geldiğine işaret ederek, bir daha bu hallere sebebiyet vermemek için mümkün olduğundan çabuk bir şekilde bu tarz memurların görevlerine son verildiğini Webb'e aktarıyordu⁴².

Gerek Tevfik Paşa ve gerekse Mustafa Reşit Paşa görüşmeye oldukça sıkıntılı gitmişlerdi. Hükûmet olarak görevi devraldıkları zamandan beri mütarekenin uygulanması için çeşitli komisyonların kurulmasına imkân tanyarak, bu tarz aksaklıkların önüne geçmek için yoğun çaba sarf ediyorlardı⁴³. Ancak sahada Müttetik askerlerin sert emirleri ile karşılaştıkları gibi, Müttetik askerî yetkililer sorgusuz sualsiz hükümlerin tatbik edilmesi noktasında diretiyorlardı. Nitekim İngiliz yetkililerin, mütareke gereğini yerine getirmeyip, -askerî veya siyasi herhangi bir faaliyette bulunurken- Osmanlı Hükûmetine veya taşradaki teşkilatlara haber vermeden hareket etmeleri sıkıntılara neden olmaktaydı⁴⁴.

İngiliz ve Fransızlar, mütareke hükümlerinin uygulanması noktasında, cephelerden gelen raporlara göre hareket ettiklerini dile getiriyorlardı. Onlara göre Türk Hükûmeti, mütareke hükümlerinin savsaklanmasında birinci derecede sorumlu mercüydü ve bu sorun ancak amansız bir baskı ile aşılabılırdi. İngiliz Yüksek Komiserliği'nde gerçekleşen bu görüşmeyi Padişah Vahdettin çok yakından takip etmekteydi. Özellikle yüksek komiserlerin sadrazama yönelik tavırlarından son derece üzüntü duyan Vahdettin, 27 Ocak 1919'da Saray Başkâtibi Ali Fuat Bey'e, yaşanan gelişmelerden dolayı duyduğu rahatsızlığı şu cümlelerle ifade edecekti:

“Ecnebler pek bî-aman! Gece gündüz ne çektiğimi bir Allah bilir, bir ben bilirim. Bizi taziyik ile Meclis-i Mebusan'ı dağıttılar. Fikirlerini ihsas değil,

42 FO, 608/82/10, No: 1942, 19 Ocak 1919.

43 Muhtelit Mütareke Komisyonunun çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, AAM Yay., Ankara, 2015, s. 228-231; Ayrıca bkz. Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler 1918-1922*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, s. 22-23.

44 Okur-Küçükoğlu, *age.*, s. 29.

adeta açıktan açığa ihtar ediyorlar. Ben meşruti bir hükümdar olduğum halde, güya mutlak bir hükümdar imişim gibi muamelede bulunuyorlar ve doğrudan doğruya bana müracaat ediyorlar. Meşrutiyet'ten bahsedince, "Hangi meşrutiyet!" diye mukabele ediyorlar. "Karşımızda müracaat edecek kuvvet olarak yalnız sizi tanırız ve sizi pak addederiz." diyorlar. Yani sözlerimizi ısga etmezseniz sizi de tanımayız, demek istiyorlar. İstiklalimizi kurtarmak için bizzat bu hallere tahammül ediliyor. Diğer taraftan bir şey için kendilerine müracaat edilince, "Henüz münasabat-ı siyasiyemiz iade olunmadı; buradaki memurlarımız askerî memurlardır." diye cevap veriyorlar. Ben milletin ateşli külü üzerinde oturdum, taht-ı saltanatın kuş tüyünden minderleri üzerinde oturup gömülmedim. Bunlardan kimseye bahsedemiyor; millete de malumat verilemiyor. Elbette bir gün tarih bu hakikati yazar. Siz emin olduğunuz için bu şeyleri mahremane olarak yalnız size söylüyorum. Vakia merhum birader de dâhili bir kuvve-i galibenin taht-ı tazyikinde idi. Lakin ben onun kat kat fevkinde olarak diritnavtlarıyla mücahhez bir kuvvet karşısında bulunuyorum. Eğer akilâne, bî-garazane ve bî-tarafane idare-i umur edecek bir halefim olsaydı. Ömrümün devr-i ahirinde bu bar-ı azimi vallahi, billahi ve tallahi kabul etmezdim..."⁴⁵

Müttefiklerin hükûmete yönelik baskı ve uluslararası diplomatik teamüllere uygun olmayacak tarzda muameleleri, şubat başında İstanbul'a gelen İngiliz General Allenby ve Fransız Yüksek Komiserliğine yeni atanan d'Esperey'in davranışları ile yeni bir boyut kazanmıştı. 7 Şubat'ta İstanbul'a ayak basan General Allenby'in -gelir gelmez- Osmanlı hariciye nazırı ile harbiye nazırlarını makamına çağırarak, derhal uygulanması için 12 maddelik talimatlar vermesi ve görüşme sırasında hariciye nazırının açıklama yapmasına dahi müsaade etmemesi, büyük tepki ve öfkeye neden olmuştu⁴⁶. General Allenby'in hükûmet üyelerine yönelik bu kadar sert ve kaba olmasında, aslında daha önceden Amiral Calthorpe'nin Londra'ya göndermiş olduğu Türk Hükûmetinin mütarekeye yönelik tavırları konulu raporu etkili olmuştu. Dolayısıyla Allenby, Londra'nın talimatı ile İstanbul'a gönderilmişti ve ondan, bu kadar sert davranması istenmişti. Nitekim hariciye nazırı ile gerçekleştirdiği görüşmede, Ali İhsan Paşa'nın Musul'daki davranışları başta olmak üzere, Kafkasya'daki Türk Ordusu'nun geri çekilmesinin ağırdan alınması nedeniyle büyük bir öfkeye kapılan Allenby, Mustafa Reşit Paşa'ya oldukça sert

45 Padişah Vahdettin'den bu sözleri işiten Ali Fuat Bey, büyük bir üzüntü içerisinde Müttefiklerin neden bu kadar şiddetli tazyik uygulamaya çalıştıklarına bir anlam veremediğini hatıratında ifade ediyordu. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, IV. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1987, s. 182-183.

46 Söylemezoğlu, *age.*, s. 59.

davranacaktı. Görüşmede, Türk tarafına verilen talimatların derhal uygulanması Allenby tarafından istense de⁴⁷ Türk Hükûmeti, özellikle Hariciye Nezareti, 14 Şubat günü yüksek komiserliğe bizzat müracaat ederek, uygulamalar noktasında bilgi vermek isteyecekti⁴⁸.

General Allenby'in bu tavırlarından bir gün sonra, 8 Şubat'ta, Fransız General d'Esperey, ikinci kez İstanbul'a ayak bastı. Şehre girişi ve karşılamışı ile şehirde bir beyaz at üzerinde -şehri fetheden bir komutan gibi- tur atması, dönemin Türk basınında büyük bir tepkiye neden oldu⁴⁹. Ancak Fransız Yüksek Komiserliğine yeni atanan d'Esperey de tıpkı General Allenby gibi talimatlı bir şekilde İstanbul'a gönderilmiş ve adeta Allenby'den daha sert bir şekilde Türk yetkililere muamelede bulunmaktan kaçınmamıştı. Galip Kemali Bey'in ifadelerine göre; Fransız general, görüşmek istediği Türk yetkilileri Fransız Elçisinde bekletmiş ve onlarla kısa bir görüşme gerçekleştirerek, uyulmasını istediği talimatlarını sıralamıştır. Aslında her iki generalin de peşi sıra İstanbul'a gelmeleri ve Türk yetkililere onur kırıcı şekilde davranmaları, onların tek başlarına aldıkları bir kararın neticesi değildi⁵⁰. Nitekim her ikisi de Türk Hükûmeti'nin mütarekeyi savsakladığına yönelik kendilerine yapılan bilgilendirmeler neticesinde başkente gelmişlerdi. Ayrıca, her iki generalin de -adeta yarışırçasına- bir gün ara ile şehre gelmeleri, İngiliz ve Fransız yetkililer arasında İstanbul'da yönetimin kimin elinde olması gerektiği yönünde bir sorunun olduğunu da gözler önüne sermekteydi⁵¹. Fransızlar, Mondros Mütarekesi görüşmelerine Fransızların alınmamasından son derece rahatsız olmakla birlikte, bu hamlenin İngilizler tarafından gerçekleştiğini biliyorlardı. Dolayısıyla Fransız generalin İstanbul'a gelerek, General Allenby'den daha sert

47 General Allenby'in talimatları için bkz. Bozkurt, *age.*, s. 61.

48 Akşin, *age.*, s. 163.

49 Franchet d'Esperey, Müttefiklerin Doğu Orduları Başkomutanı idi ve Müttefik Donanmasının İstanbul'a gelmesinden 10 gün sonra 23 Kasım'da bir savaş gemisi ile şehre gelmişti. Bu ziyaretinde Osmanlı Hükûmeti bir karşılama töreni yaptı idiyse de general bunu yeterince parlak bulmamıştı. İkinci kez, 8 Şubat'ta, tren yolu ile tekrar İstanbul'a geldiğinde bu kez kendisi yaptıkları ile tepkilere neden olmuştu. Şehre girişini bir "Fatih" edası ile gerçekleştiren generale karşı Süleyman Nazif Bey, ertesi günü Hadisat gazetesinde "Kara Bir Gün" başlıklı bir makale kaleme alarak, olaya tepki gösterdi. Bu yazıdan dolayı general, Süleyman Nazif'in kurşuna dizilmesi emrini vermiş, ancak daha sonra araya girenler onu bu kararından vazgeçirmişlerdir. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuyu 1919-1922*, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 73-74.

50 Söylemezoğlu, *age.*, s. 85.

51 Fransızlar, General Allenby'in İstanbul'a gönderileceğini öğrendiklerinde, kendileri de bu yola başvurarak Allenby ile aynı zamana denk gelmesi için, kendi generallerini de 8 Şubat'ta gönderme kararı almışlardı. *FO*, 371/4172, No: 3421, 21 Ocak 1919.

bir şekilde Türk makamlarına karşı tavır takınması, ancak bu öfke ve kızgınlık ile izah edilebilirdi. İngiliz ve Fransızlar, İstanbul'da bu şekilde -gövde gösterisi ile- Osmanlı Hükûmeti'ne meydan okurken, İtalyan Yüksek Komiserliği ise daha ihtiyatlı bir politika izlemeyi gerekli görüyordu. Öyle ki İtalyanlar; İngiliz ve Fransızlar arasında da denge gözetmeye çalışıyorlardı. Onlar -daha ziyade- Yunan Hükûmeti'nin Anadolu üzerindeki politikalarına odaklanmış bir şekilde, Paris'te yürüttükleri diplomasiye sonuç almaya çalışıyorlardı⁵². Ancak Yüksek Komiser Sforza da -göreve başladıktan sonra- düzenli olarak Tefik Paşa ve Mustafa Reşit Paşa ile görüşmelere devam etmişti. 22 Kasım 1918'de gerçekleştirilen bir ziyareti, Roma Hükûmeti'ne raporlayan Sforza, Türk Hükûmeti'nin bu dönemde -İttihatçı muhalefete rağmen- zor da olsa ayakta durmaya devam ettiğini ifade ederek, İtalyan Hükûmeti'nin Türk Hükûmeti'ne yardım etme niyetinde olduğunu dile getiriyordu. Aslında Sforza bu ifadeleri ile -daha çok- İtalya ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkileri yeniden başlatma amacıyla olduğu, yürütülen ilişkilerin mahiyetinden kolayca anlaşılabilirdi⁵³.

Osmanlı Hükûmeti, mütareke hükümlerine riayet etmesi ve Müttefiklerin istedikleri kişileri tutuklaması noktasında Müttefik kuvvetlerin ağır baskısı altında olduğunu hissediyordu. Ancak, bir gün ara ile gerçekleştirilen iki Müttefik generalin yaptığı bu tarz girişim ve muamele, yenilmiş bir devlet de olsa, ülkelerarası diplomatik teamüllere hiçbir surette uymamaktaydı. Müttefik general ve makamların bu hareket tarzı, Türk hükûmet yetkilileri üzerinde o derece üzüntü ve hayal kırıklığına neden oldu ki şubat ayının sonuna doğru, Osmanlı Hükûmeti'nde hariciye nazırı olarak göreve başlayan ve d'Esperey'in bacanağı olduğu söylenen Yusuf Franko Paşa'nın⁵⁴ 1 Mart'ta Amiral Webb ile özel bir görüşme yapmasına neden oldu. Hariciye nazırı, görüşmede son yaşanan olaylardan dolayı kendilerinde duyulan üzüntüyü dile getirerek, Webb'den devletlerarası protokol kural ve teamüllere riayet edilmesi noktasında biraz daha özenli davranılmasını rica edecekti⁵⁵. Ancak

52 Grassi, *age.*, s. 37.

53 İtalya bu dönemde özellikle Anadolu'dan ajanları vasıtasıyla bilgiler edinerek, İngiliz ve Fransızların -propaganda başta olmak üzere- etkinliklerini nasıl artırdığı hakkında bilgiler toplayarak, kendilerinin de bu yola başvurmalarının Anadolu ve İstanbul'daki politikaları hakkında faydalı olabileceği yorumunda bulunuyorlardı. Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, AAM Yay., Ankara, 2002, s. 29-30.

54 24 Şubat 1919 tarihinde Mustafa Reşit Paşa görevden alınmıştı. H. Basri Danışman, paşanın İstanbul'da Kuvva-yı Milliye faaliyetlerini gizlice desteklediği için görevden alındığını ifade etmektedir. H. Basri Danışman, *Artçı Diplomat Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa*, Arba Yay., İstanbul, 1998, s. 92.

55 FO, 371/4173, No: 427483, 5 Mart 1919.

nazırın bu talebi, Webb tarafından uygun karşılanmayacak ve gerek İngiliz ve gerek Fransız makamları, bu dönemde, Türk makamlarına karşı davranışlarına çekidüzen vermeyeceklerdi.

Paris Barış Konferansı Devam Ederken Osmanlı Hükûmet Yetkililerinin Müttefik Yüksek Komiserlerle Gerçekleştirdiği Görüşmeler

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenilen devletlerle nasıl bir barış antlaşması imzalanacağı ve savaştan sonra yeni dünya düzeninin ne şekilde tesis edileceğini kararlaştırmak amacıyla 18 Ocak 1919'da Paris'te bir barış konferansı toplandı⁵⁶. Osmanlı Hükûmeti, konferansın toplandığı andan beri gerek Paris'te ve gerekse Londra'da meydana gelen her türlü diplomatik gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Konferans toplandığı sırada hükûmette olan Tevfik Paşa kabinesi, ilk olarak Paris'te Müttefik Devletlerin temsilcilerine, -Türklerin nasıl bir barış antlaşması imzalamak istediklerini iletmek amacıyla- Şubat 1916'da Müttefik Devletlere İstanbul'daki yüksek komiserleri vasıtasıyla bir muhtura verdi. Uzun muhturada Tevfik Paşa, Wilson İlkeleri'nden yola çıkarak, Osmanlı Devleti'nin sınırlarının nasıl çizilmesi gerektiği, İstanbul ve Boğazların durumu, azınlıkların durumu gibi konulara detaylı bir şekilde değindi⁵⁷. Ardından Tevfik Paşa, Türk tezini uluslararası arenada duyurmak amacıyla -yine yüksek komiserlikler vasıtasıyla- Paris Barış Konferansı'na katılımı için resmi davet almak amacıyla yoğun çaba sarf etmeye başladı.

Aslında bu dönemde, Türk tarafının Paris'e bir an evvel davet edilmesi için ilk girişimler, hükûmete muhalif kanattan gelmişti. Nitekim Ahmet Rıza'nın bu girişimlerde başat rol oynaması, saray başta olmak üzere, hükûmet ricalinde rahatsızlıklara neden olmuştu. Öyle ki Ahmet Rıza, Paris'te Prens Sabahattin gibi bazı muhaliflerle bağlantıda olurken, İstanbul'da da hükûmeti, dış siyasette pasif davranmakla suçlayacak ve böylesi bir dönemde millî bir politika takip edilmesi için Padişah Vahdettin'den "*Saltanat Şurası*"nı toplanmasını dahi talep edecekti⁵⁸. Her ne kadar Ahmet Rıza başta olmak üzere, hükûmeti dış politikada pasiflikle suçlayanların tam olarak istekleri gerçekleşirse de Tevfik Paşa Hükûmeti, daha fazla görevde kalamayacak ve 9 Mart'ta istifa kararı alacaktı⁵⁹.

56 Margaret Macmillan, *Paris 1919*, Çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yay., Ankara, 2004, s. 32.

57 Muhtura hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Budak, *Misak-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, V. Baskı, Küre Yay., İstanbul, 2014, s. 59-61.

58 Ahmet Rıza Bey, *Ahmet Rıza Bey'in Anıları*, Arba Yay., İstanbul, 1988, s. 80.

59 Çelik, *age.*, s. 324.

Damat Ferit Paşa'nın vakit kaybettirilmeden göreve getirilmesi ile yeni hükümet ilk olarak, tıpkı Tevfik Paşa Hükûmeti'nin yaptığı gibi, Paris Barış Konferansı'nda sesini duyurmak amacıyla Müttefik Devletlere yönelik bir muhtura kaleme alırken, diğer taraftan da -özellikle İngiliz Yüksek Komiserliği vasıtasıyla- İngiliz Hükûmeti'ni etkilemeye çalışacaktı. Bunun için Dışişleri Bakanlığı görevini de üzerinde bulunduran Damat Ferit Paşa, 30 Mart 1919'da -Padişah Vahdettin'in de bilgisi dâhilinde- Amiral Calthorpe ile uzun bir görüşme gerçekleştirecekti.

Ana konunun -barışın beklendiği bu dönemde- Türkiye'nin durumu ve Türkiye'nin İngiltere'den beklentileri olarak özetlenebilecek görüşmede Damat Ferit, oldukça ısrarlı bir şekilde Türkiye'ye İngiltere'den başka bir ülkenin yardım edemeyeceğini dile getirerek, Padişah Vahdettin'in de arzusunun bu yönde olduğunu ifade edecekti. Damat Ferit'e göre; Osmanlı Devleti'nin acımasız bir şekilde Müttefikler tarafından cezalandırılmasının bölgede barışın gelmesine katkı sağlamayacağını, aksine kültürel ve etnik ayrışmayı daha da derinleştirerek, uzun yıllar sürecektir huzursuzluğun bölgeye sevk edilmesine neden olacağına değiniyordu. Öyle ki Damat Ferit'e göre Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının Avusturya veya İspanya İmparatorluğu'nun parçalanmasına benzemeyeceğini, sultanın tüm Müslümanların halifesi durumunda olduğundan, cezalandırmanın tüm Müslümanlara yapılacağına dikkat çekiyordu. Aslında görüşmede Damat Ferit -oldukça dikkatli bir üslup ile- barışın sağlanması noktasında tüm beklentilerinin İngiliz Hükûmeti'nde olduğuna vurgu yapmaktaydı. Ancak Damat Ferit, bu aşamada İngiltere'nin kendilerine ne derece yardımda bulunabileceğini defalarca tekrar etmesine rağmen Amiral Calthorpe, aldığı talimat gereğince, bu konuda Damat Ferit'e hiçbir bağlayıcı söz vermemeye ve bilakis Türkiye üzerinde alınacak bir kararda İngiltere'nin tek başına değil, müttefikleri ile birlikte hareket edeceğine vurgu yapacaktı⁶⁰.

Aslında Damat Ferit -amaçlı bir şekilde- görüşme sırasında bütün enerjisini, İngiliz Yüksek Komiserliği vasıtasıyla taleplerini birinci dereceden ve ilk ağızdan Paris'teki İngiltere'nin karar verici mekanizmalarına ulaştırmak için harcıyordu. Zaten görüşmede Damat Ferit bu konuya da değinerek, Osmanlı delegelerinin Paris'e davet edilmemesinin kendilerinde derin üzüntü ve hayal kırıklığına neden olduğunu da Calthorpe'ye aktaracaktı⁶¹.

Görüşmeyi -detaylı bir şekilde- 1 Nisan'da Lord Curzon'a aktaran Calthorpe, ilk olarak Türk Hükûmeti'nin Paris'te temsil edilmemesinin çeşitli sıkıntılara

60 Okur-Küçükuşurlu, *age.*, s. 35-38.

61 Okur-Küçükuşurlu, *age.*, s. 38.

neden olabileceğine vurgu yaparak, Wilson İlkeleri'nde ifadesini bulan "Self Determinasyon" ilkesinin Türklerin yaşadıkları yerlerde uygulanmaması durumunda Yakınoğu'da kalıcı bir barıştan söz edilemeyeceğine dikkat çekiyordu. Ayrıca Calthorpe, Damat Ferit'ten edindiği izlenimlerden yola çıkarak, sultanın ve Türk Hükûmeti'nin bütün ümitlerinin İngiltere'ye bağlı olduğu, dolayısıyla iç politik dengeleri sağlamada ve muhaliflere karşı Türk Hükûmeti'nin ayakta durması noktasında, sadrazamın İngiltere'nin en ufak desteğine bile ihtiyacı bulunduğuna işaret ediyordu.

Osmanlı Hükûmeti, İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserlikleri vasıtasıyla, Paris Barış Konferansı'nda sesini duyurmaya çabaladığı günlerde İzmir'e, -Müttefik Devletlerin kararı ile- Yunan askeri ayak bastı⁶². Beklendiği gibi bu işgal, Anadolu'nun her tarafında geniş yankı buldu. Osmanlı Hükûmeti, 15 Mayıs'ta gerçekleşen işgalin etkilerini, bir yandan İstanbul'u ve Anadolu'yu kontrol altında tutmaya çalışırken, diğer taraftan da yine -Müttefik yüksek komiserlikleri vasıtasıyla- işgale tepkisini diplomatik kanallarla dile getirmeye çalışıyordu⁶³. Bu amaçla -ilk olarak- Damat Ferit Paşa Hükûmeti karara tepki olarak istifa etmiş, fakat padişahın isteği ile yeniden göreve getirilmişti.⁶⁴ Ardından Müttefik Devletler'in İstanbul'daki temsilcilerine bir protesto notası verilmişti. İzmir'in işgalinin son derece haksız gerekçelere dayalı olduğunun vurgulandığı notada, işgalin, Anadolu'daki halkın galeyana da sebep olduğuna dikkat çekilmişti⁶⁵.

Aslında Damat Ferit Hükûmeti, mayıs ayının başından beri sıkıntılı günler geçirmekteydi. Her ne kadar Paris'ten İzmir'in işgaline dair bir kararın çıkabileceği günler öncesinden sızdırılmışsa da hükûmet bu ihtimallere kulak asmamıştı. Öyle ki işgalin gerçekleştiği gün -ilk olarak- İstanbul'a İzmir'den, "İzmir'e Yunan askeri ayak basmaya başladı." haberi gelmesine rağmen Damat Ferit, haberin İttihatçıların uydurması olduğuna inanarak, bu haberleri yayanların tutuklanmasını isteyecekti⁶⁶. Ancak ilerleyen saatlerde haber doğru çıkınca hükûmet -büyük bir panik içerisinde- İzmir Valiliği ile bağlantı kurmaya çalışarak, olay hakkında bilgi almaya çalışacaktı.

62 Engin Berber, *Sanclı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ayraç Yay., Ankara, 1997, s. 220.

63 Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, Değişim Yay., İstanbul, 2007, s. 20.

64 *İkdam*, 17 Mayıs 1919, No: 7999.

65 Selvi, *age.*, s. 20.

66 İşgal haberinin duyulması üzerine kabine üyelerinde yaşanan panik için bkz. Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrah*, II. Baskı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, (T.Y.), s. 139-150.

Damat Ferit Hükûmeti birkaç gün içerisinde -işgalin ilk şokunu üzerinden attıktan sonra- ısrarlı bir şekilde Müttefik Yüksek Komiserlikleri ile görüşmeye çalışacaktı. Ancak bir taraftan -ülke içerisinde sükûnetin sağlanması için- valiliklere genelgeler gönderilerek, işgale karşı diplomatik yollardan neler yapılmaya çalışıldığı anlatılırken⁶⁷, diğer taraftan da gerçekleşen işgalin hükûmeti ne kadar zor duruma soktuğu Müttefik Yüksek Komiserliklerine anlatılmaya çalışılıyordu. Esasında Müttefik temsilcilikleri de -özellikle işgalin gerçekleşmesinden sonraki ilk haftada- gerek hükûmetin ve gerekse Türk halkının nabzını tutmaya çalışılıyordu. Fransız ve İtalyan Yüksek komiserlikleri -işgal ile- Damat Ferit Hükûmeti'nin Türk Milliyetçilerine karşı oldukça zayıfladığına dair raporlar içeren bilgileri başkentlerine gönderiyorlardı⁶⁸. Ayrıca Amerikan Yüksek Komiserliği'nin Washington'a gönderdiği raporunda, işgalin İstanbul'daki etkilerine değinerek, hükûmetin bu olay karşısında çok zor durumda kaldığına vurgu yapılıyordu⁶⁹. Esasında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine açık destek veren Amerikan yönetimi, işgalin İstanbul ve Anadolu üzerindeki etkilerini de yakinen takip etmekteydi. İşgalden hemen sonra İzmir'e bir tahkikat komisyonunun gönderilmesi, aynı şekilde Anadolu'ya -halkın manda yönetimine yönelik eğilimini öğrenmek amacıyla- King-Crane ve General Harbord heyetlerinin gönderilmesinde ABD yönetimi başrol oynamış ve çalışmalarını İstanbul'daki yüksek komiserliği vasıtasıyla sürdürmüştü⁷⁰.

İşgalin ilk şoklarının atlatılmasından sonra Damat Ferit, İngiliz Yüksek Komiserliği'nde Ryan ve Amiral Webb ile iki önemli görüşme gerçekleştirdi. Görüşmelerde Damat Ferit, işgalin -başta İstanbul olmak üzere- tüm ülkede büyük bir patlamaya yol açabileceği uyarısını yaparak, taşrada bu durumun bir katliama bile neden olabileceği tehlikesine değiniyordu⁷¹. Ardından 23 Mayıs'ta konunun yine İzmir'in işgali ve işgal sırasında yaşananlar olan bir görüşme de Amiral Calthorpe ve Damat Ferit arasında gerçekleştirildi. Görüşmede Amiral Calthorpe, İzmir'de yaşanan olaylardan dolayı Türkleri sorumlu tutarak, ilk önce Türklerin ateş ettiğini dile getirdi. Ayrıca görüşmede Amiral Calthorpe'nin Türkleri suçlayıcı bir dil kullanması, işgale yönelik Yunanlıların yanında duran bir tutum sergilemesi, Damat Ferit'in İngiltere'ye yönelik beklentileri konusunda

67 *Takvim-i Vekayi*, 20 Mayıs 1919, No: 3553.

68 *FO*, 371/4227, No: E-76661, 21 Mayıs 1919.

69 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 12.

70 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, *age.*, s. 116-150.

71 *FO*, 371/4227, No: 76651, 20 Mayıs 1919.

ümitlerinin suya düşmesine neden oldu. Calthorpe -aldığı talimat gereğince- İzmir'in işgalinden sonra bile Türk Hükûmeti'ne olabildiğince sert davranmaya devam ediyordu⁷². Bu durum üzerine Damat Ferit, büyük bir çaresizlik içerisinde, Fransızların kapısını çalmak zorunda kaldı. İki gün sonra Fransız Yüksek Komiseri Defrance ile gerçekleştirilen görüşmede Damat Ferit, son olayların hükûmet ve kamuoyu üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde anlatma imkânı buldu⁷³.

İzmir'in işgali Türk tarafında bu derece çaresizliği ortaya çıkardıysa da İngiltere ve Fransa arasındaki -mütareke imzalandığı andan beri devam eden- sorunların da yeniden su yüzüne çıkmasına neden oldu. Fransızlar, İngiltere'nin sert politikasına karşı, şimdi de Türk Hükûmeti'ne yumuşak bir siyaset politikası izleme ile karşılık vermeye başlamışlardı. Şüphesiz, işgalin buhranının yaşanmaya devam ettiği 20 Mayıs'ta, İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey'in Fransız Yüksek Komiseri Defrance ile yaptığı görüşme; 25 Mayıs'ta d'Esperey'in Hazine-i Hassa Müdürü Refik Bey'i makamına çağırarak, ona Paris'te gerçekleşen barış görüşmeleri hakkında bilgi vermesi, hep bu siyasetin bir gereği olarak görülmeye başlanmıştı⁷⁴.

Bu arada -unutmamak gerekir ki- İzmir'in işgali; Osmanlı Hükûmet ricalinde ve kamuoyunda büyük bir şok ve tepki yaratmakla birlikte, Paris'te devam etmekte olan barış konferansında Osmanlı Devleti için ne derece ağır bir antlaşma hazırlanmakta olduğunun da habercisiydi. Ayrıca işgal, bu süreçte, İstanbul'un dahi elde kalmasının garanti olmadığına açık bir işaretiydi. Damat Ferit Hükûmeti, -eldeki imkânlar dâhilinde- diplomatik yollarla tepkisini barış konferansının Müttefik temsilcilerine göstermişti. Ne var ki böylesine tedirgin edici bir durumda hükûmet-hükûmetin politikalarına alevlenen muhalefete karşı biraz da sorumlu olma bilinciyle ve kimin ne düşündüğünü öğrenmek amacıyla- "Saltanat Şurası"nın toplama kararı aldı⁷⁵.

26 Mayıs günü Yıldız Sarayı'nda gerçekleşen -bir ölçüde hükûmetin sorumluluk paylaşmak niyetinde olduğu- Saltanat Şurası'nda muhalif kesim, özellikle hükûmete bu dönemde takip edilen dış politik siyasetin sakat temeller üzerine bina edildiği noktasında eleştiri getirerek, barış konferansına neden hala kendilerinin davet edilmediğini soruyorlardı⁷⁶.

72 Akşin, *age.*, s. 363.

73 Akşin, *age.*, s. 364.

74 Akşin, *age.*, s. 365.

75 Saltanat Şurası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, TTK Yay., Ankara, 1959, s. 94-95.

76 Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C V, Sabah Yay., İstanbul, 1997, s. 102.

Ağırlıkla İzmir'in işgalinin ve hükûmetin dış politikasının konuşulduğu şurada- hükûmete tavsiye edilmesi noktasında- herhangi bir karar alınmamış olmasına rağmen şura, Damat Ferit Hükûmeti'nin işgal ile birlikte ülkedeki milliyetçi muhalif kesime karşı ne kadar zor durumda olduğunu -başta İngiltere olmak üzere- Müttefik yüksek komiserlerine göstermişti. Böylesi bir ortam içerisinde Damat Ferit, ilk olarak şuranın etkilerini değerlendirmek ve Paris'te neler olduğunu öğrenmek amacıyla, Fransız Yüksek Komiserliği'ne bir ziyaret daha gerçekleştirdi. Paris Barış Konferansı'na resmi başvurunun değerlendirildiği görüşme sonrasında Damat Ferit -tam bir denge politikası gözetmek esası ile- İngiliz Yüksek Komiserliğine de bir ziyaret gerçekleştirerek, Paris'e davet edilmesi noktasında ısrarını bir kez daha dile getirdi⁷⁷.

Neticede İzmir'in işgalinin yarattığı infial ve hükûmetin kaldığı zor durum, Fransız ve İngiliz yüksek komiserlerinin Paris nezdinde harekete geçmelerine neden oldu. 31 Mayıs'ta Paris'teki Müttefik Yüksek Konsey, Türk Hükûmeti'nin başvurusunu yerinde bularak, Türk Heyetinin -Türk tezini sunmak üzere- Paris Barış Konferansı'na davet edilmesine karar verdi. Beklendiği gibi karar, İzmir'in işgali ile son derece zor günler yaşayan Damat Ferit Hükûmeti'nin iç politikada yeniden güçlenmesine neden olacaktı⁷⁸.

Damat Ferit Hükûmeti, haziran ayının ilk günlerinde Paris'e gidecek olan Türk Heyeti'nin oluşturulması çabası içerisindeyken; İngiliz ve Fransız yüksek komiserlikleri de yeni dönemde Türk tarafına nasıl davranılması gerektiğine dair birtakım prensipler belirleme yoluna gideceklerdi. İngiliz Yüksek Komiserliği'nin almış olduğu sözlü ve yazılı talimatlara göre, Türk yetkililere hiçbir iltimas ve teveccühte bulunulmayacak, güler yüz gösterilmeyecek ve savaşın sonuçlarına yönelik sergilenecek muamelelerde -muhtemelen şiddetli olacağı dışında- Türklere hiçbir ümit verilmeyecekti⁷⁹. Ancak İngilizler -mütareke başından beri- bu sert tutumlarını devam ettirmelerine rağmen, özellikle 1919'un ikinci yarısından itibaren, Fransız Yüksek Komiserliği Türk tarafına yönelik sert tavrını -yukarıda da bahsedildiği gibi- nispeten yumuşatmaya başlamıştı. Şüphesiz bunun en büyük göstergesi de Paris Barış Konferansı'na Türk delegasyonunun davet edildiğini bildiren haberin bizzat Fransızlar tarafından Türk Hükûmeti'ne verilmesiydi⁸⁰.

77 FO, 608/117, No: 11736, 27 Mayıs 1919.

78 Akşin, *age.*, s. 365.

79 Okur-Küçükuşurlu, *age.*, s. 44.

80 Okur-Küçükuşurlu, *age.*, s. 45.

Bu arada Damat Ferit Hükûmeti, Paris'ten gelen olumlu haberlerde, Fransızların etkisini göz ardı etmezken; Türk Heyeti'ni Paris'e götürecektir geminin hangi Müttefik devlet tarafından sağlanacağı konusu, İngiltere ile Fransa arasında ufak bir rekabetin yaşanmasına da neden olmuştur. Türk Hükûmeti her iki taraftan gelen "Biz götürelim." tekliflerini olabilecek en nazik şekilde cevaplamaya çalışırken, bir diplomatik kazaya da neden olmak istemiyordu. Buna rağmen Damat Ferit Paşa Hükûmeti tercihini

-Fransızların yumuşama sinyallerine karşılık olarak- şimdilik Fransızlardan yana kullanacaktı⁸¹. Ancak heyette yer alan Tevfik Paşa, Damat Ferit'ten ayrı olarak, İngilizlerin sağlayacağı bir gemi ile Paris'e gitmeyi tercih edecekti⁸².

Ne var ki bütün bu gelişmelere rağmen Damat Ferit, ihtiyatı elden bırakmayarak, Fransızlarla sürdürülen ilişkileri İngilizlere sezdirmemeye ve İngiliz politikasına yakın bir tutum sergilediği izlenimini vermeye çalışmaktaydı. Nitekim Damat Ferit'in -İstanbul'dan ayrılmadan önce- 3 Haziran'da Calthorpe ile gerçekleştirdiği görüşmede "manda" konusu gündeme geldiğinde, Türkiye'nin üzerinde manda olacaksa bunun İngiliz mandası olmasını tercih edeceği, Fransızların soysuz, ABD'nin ise manda konusunda deneyimsiz olduğunu söylemesi, hep bu siyasetin bir gereği olarak dile getirilmişti⁸³.

Gerek Paris Barış Konferansı sırasında gerekse İzmir'in işgali sırasında İtalyan Yüksek Komiserliğinin Osmanlı Hükûmeti ile sürdürdüğü diplomatik diyalog, nispeten diğer Müttefik komiserliklerden farklılık göstermekteydi. İtalya, -daha önce imzalanan gizli antlaşmada kendisine söz verildiği için- İzmir'in işgal kararına tepki göstermiş ve işgalden sonra da Anadolu'da Yunan karşıtı politikalara destek vermişti. Şüphesiz bu durum Anadolu'daki ulusalcılar tarafından çok iyi karşılanmakla beraber, bazı Türk aydınlarının da İtalya ile Osmanlı Hükûmeti arasında iyi ilişkiler kurulması noktasında gayret göstermelerine sebep olmuştu⁸⁴.

81 Çelik, *age.*, s. 328; Gökbilgin, *age.*, s. 121.

82 Türk barış heyetinin oluşturulması oldukça sıkıntılı olmuştur. Öyle ki heyet, birlikte hareket etmemiş, Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa ile birlikte seyahat etmek istemediğinden, hastalığını bahane göstererek Damat Ferit'ten 8 gün sonra İngilizlerin sağladığı "Ceres" isimli bir gemi ile gitmeyi uygun görmüştür. Paris'e gidecek Türk Barış Heyetini oluşturma aşamasında yaşanan sorunlar ve bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Çelik, *age.*, s. 328;

83 Akşin, *age.*, s. 371.

84 Çelebi, *age.*, s. 45,51.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Geçmesinden sonra Müttefik Yüksek Komiserleri ile Yürütülen Görüşmeler

İzmir'in işgal edilmesinden bir gün sonra hükûmetin emri ile 3. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a gönderilen Mustafa Kemal Paşa'nın, bir ay geçmeden -Samsun başta olmak üzere- görev sahası dâhilinde bulunan bölgelerde yaptığı faaliyetler, başta İngiliz Yüksek Komiserliği olmak üzere, Müttefik Devletlerin siyasi ve askerî temsilcilerinin gözünden kaçmayacaktı⁸⁵. Nitekim kısa bir süre sonra Mustafa Kemal ve Heyeti'nin resmî görevinin dışında farklı plan ve amaçlarla -başta Samsun olmak üzere- Anadolu'nun değişik bölgelerindeki şura hükûmetleri ve Kuvva-yı Milliye Cemiyetleri ile irtibata geçerek, işgallere karşı direnişi örgütlemeye kalkması ve bunun için de ilk etapta Amasya Toplantısı'nı gerçekleştirmesi Damat Ferit Hükûmeti ile arasındaki iplerin kopmasına neden olacaktı.

Barış görüşmeleri nedeniyle Damat Ferit'in Paris'te bulunmasından dolayı sadrazamlığa Mustafa Sabri Efendi'nin vekâlet ettiği bir ortamda İngilizlerin Mustafa Kemal'in Anadolu'daki gerçek niyetini anlamalarından sonra İngilizler, onun geri getirilmesi için 6 Haziran'dan itibaren hükûmete çok yönlü baskı yapmaya başlamışlardı. Hükûmet -her ne kadar İngiliz Yüksek Komiserliği'nden gelen Mustafa Kemal Paşa'nın derhal görevden alınması çağırısına ilk etapta direnmeye çalıştıysa da- artan baskılar nedeniyle hükûmet üyelerinden bazıları onun bir an evvel İstanbul'a gelmesi için çağrı yapmaya başladılar⁸⁶. Fakat Mustafa Kemal'in bu çağrıya uymaktan ziyade, 22 Haziran'da Amasya'da üst düzey komutanlarla bir toplantı gerçekleştirmesi ve sonrasında burada alınan kararları Anadolu'da duyurmaya çalışması, Sivas'ta her ilden temsilcinin katılacağı ulusal bir kongrenin çağrısını yapması, İngilizlerde ve hükûmet üyelerinde Mustafa Kemal'in o kadar kolay bir şekilde geri getirilemeyeceği kanaatini oluşturmuştu. Nitekim Amasya Genelgesi'nin ilan edildiği gün, İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Ryan ve Deedes Mustafa Sabri Efendi'yi ziyaret ederek, gelişmeler hakkında izahat istediler. Mustafa Sabri Efendi, Mustafa Kemal'in bir isyan çıkarmadan İstanbul'a getirilmesi için çaba sarf ettiklerini dile getirerek, İngiliz yetkililerden Mustafa Kemal'in can güvenliğinin sağlanması noktasında güvence almaya çalıştı.

85 Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti'nin Anadolu'ya gönderilmesi hakkında, Damat Ferit Paşa Paris'e gitmeden evvel İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Ryan ile birkaç defa görüşmüş ve paşanın gitmesinde herhangi bir sakınca görmemişti. Damat Ferit Paşa'nın bu süreçte gerçekleştirdiği görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, III. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2011, s. 108.

86 Akşin, *age.*, s. 424.

Mustafa Sabri Efendi, Mustafa Kemal'i -can güvenliği sağlanacak garantisi ile İstanbul'a getirmek için ikna etmeye çalışıyordu⁸⁷. Neticede hükûmetin bütün baskı ve çabalarına rağmen İstanbul'a gelmeyen Mustafa Kemal Paşa, 7 Temmuz günü görevinden alınmıştır⁸⁸. Ancak bu zaman süresince gerek Amiral Calthorpe ve gerekse General Milne, Harbiye Nezareti başta olmak üzere Sadaret, Hariciye ve Dâhiliye Nezareti ile birçok yazışmalar gerçekleştirerek, Anadolu'da meydana gelen gelişmeler hakkında kaygılarını iletmışlerdi⁸⁹. İtalyan, Amerikan ve Fransız yönetimleri de Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki çalışmalarını yakından takip etmekteydiler. Özellikle Sforza 14 Aralık'ta Mustafa Kemal Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmede, onu tanımakla birlikte, onun hakkında İtalyan Hükûmeti'ne bilgiler aktarmıştı⁹⁰. Amerikan yönetiminin Anadolu'ya gönderdiği General Harbord Sivas'ta bizzat Mustafa Kemal ile görüşerek, onun gerçek niyetlerini anlamaya çalışmış ve hükûmetine görüşme ile ilgili raporlar göndermiştir⁹¹.

Damat Ferit Paşa'nın Paris'ten dönüp 15 Temmuz'da yeniden hükûmetin başına geçtiği günlerde, Mustafa Kemal'in asi ilan edilmesi ile başlayan yeni ve meşakkatli bir sürece daha giriliyordu. Mustafa Kemal geri getirilememiş, dahası Anadolu'daki birçok askerî ve mülki amir onunla birlikte hareket edeceğini ilan etmişti. Bu noktadan sonra gerek Damat Ferit'in görevde olduğu hükûmetlerin, gerekse de ondan sonra kurulan hükûmetlerin başa çıkmak zorunda kaldıkları sorunlara bir yenisi daha eklenecekti. Bu da Mustafa Kemal liderliğinde Anadolu'da başlayan ulusal direnişe karşı nasıl mücadele edileceği veya zaman zaman bu hareketin nasıl kontrol altında tutulacağı sorunu, işgal kuvvetleri ile diplomatik mücadelelerin sürdürüldüğü bir ortamda İstanbul'daki hükûmet yetkililerinin kafasını oldukça ağrıttı.

Hükûmet, Yunan işgalinin sınırlandırılması için, Paris Barış Konferansı nezdinde diplomatik girişimlerde bulurken, iç politikaya yönelik olarak da Mustafa Kemal hareketini boğmak amacıyla bazı tedbirler almayı da zaruri görmeye başlamıştı⁹². Ancak 1919 yılının sonbahar aylarına gelindiğinde, ne Yunan işgalini -denemeye

87 Görüşmede Mustafa Sabri Efendi, ülkede barış konferansının kararlarına karşı silahlı bir direniş için potansiyel bir tehlikenin var olduğu uyarısında bulunarak, bu konferansın kararlarına boyun eğen bir hükûmete karşı da bir direniş olabileceğini dile getiriyordu. Bozkurt, *age.*, s. 267.

88 Akşin, *age.*, s. 469.

89 Jaeschke, *age.*, s. 131-133.

90 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Çelebi, *age.*, s. 37-40.

91 Görüşme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Köse, *age.*, s. 140-145.

92 Tedbirler ile ilgili olarak bkz. Akşin, *age.*, s. 488-500.

çalıştığı diplomatik girişimlerle- durdurabilmiş ne de Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'da genişleyen ulusal direniş hareketini bastırabilmişti. Bilakis bu hareket, Amasya, Erzurum ve Sivas'ta gerçekleştirdiği birtakım toplantı, kongre ve mitinglerle hem yurttaki işgallere hem de hükûmetin takip ettiği iç ve dış politikaya karşı sesini iyice yükselterek, merkezi hükûmetin yerel yönetimler üzerindeki otoritesini etkin şekilde sarsacak bir yapıya bürünmüştü. Öyle ki bu durum, Amiral Calthorpe'yi kaygılandırarak bir vaziyet almıştı. Nitekim 1 Ağustos 1919'da kendisi tarafından Lord Curzon'a gönderilen bir yazıda; Türkiye ile barış antlaşmasının bir an evvel imzalanmamasının Yakınoğu'da -başta Anadolu olmak üzere- ciddi sıkıntılara sebebiyet vereceği uyarısında bulunarak, Anadolu'da milliyetçilerin neden olduğu olayları önlemede artık merkezi hükûmetin etkili olamadığı yorumunu yapıyordu⁹³.

Calthorpe'nin bu ifadeleri, işgal kuvvetlerinin Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından beri -Anadolu'da buldukları süre zarfında- düzeni sağlayamadıkları ve işlerin gittikçe karmaşık bir hal almaya başladığının da bir nevi itirafı idi. Nitekim bu durumun, Osmanlı Hükûmeti ile sürdürülen reel politikaya da etki etmesi bekleniyordu. Öyle ki Müttefik yüksek komiserlerinin Damat Ferit Hükûmeti'nin Anadolu'da merkezi otoriteyi sağlayacaklarına dair güvenlerini de iyice azaltmıştı. Bütün tehditlere rağmen Sivas'ta Mustafa Kemal önderliğinde ulusalci hareketin toplanması, kararlarını alması ve hatta Damat Ferit Hükûmeti'ni tanımadığını bile ilan etmesi, Müttefiklerin hükûmete alan güvenlerinin azalmasına neden olmuştu. Ancak buna rağmen Damat Ferit; -başta İngilizler olmak üzere- Müttefik temsilcileriyle sürdürdüğu görüşmelerde hükûmetin Anadolu'ya hâkim olduğu ve Mustafa Kemal'in Anadolu halkına zorbalık yaparak onları kendisine bağlamaya çalıştığı gibi ifadelerle destek sağlamaya çalışıyordu. Ancak Sivas'ta gerçekleşen kongrede milliyetçilerin gücünün iyice anlaşılması ile Müttefikler de Damat Ferit Hükûmeti'nin görevden uzaklaştırılıp, yenede Mustafa Kemal ile anlaşabilecek ve onu kontrol altında tutabilecek bir hükûmetin göreve getirilmesine yeşil ışık yakmışlardı. Nitekim Sivas Kongresi'nden sonra ulusal hareketin sönmesi için 13 Eylül'de Damat Ferit De Robeck ile bir görüşme gerçekleştirerek, Anadolu'daki millî hareketin bastırılmasında merkezî ordunun harekete geçmesine, ayrıca Müttefik askerlerin de belirli yerleri işgal etmesine imkân verilmesini talep edecekti. Ancak Damat Ferit'in bu talebi De Robeck tarafından -bir iç savaşa neden olacağı, bu noktada Müttefiklerin artık savaşmak istemeyecekleri gerekçesiyle- uygun görülmecekti⁹⁴.

93 Sonyel, *age.*, s. 111.

94 Okur-Küçükođurlu, *age.*, s. 71.

Aslında -başta İngilizler olmak üzere- Müttefik temsilciler Sivas Kongresi'nin toplanması sonrasında Anadolu'daki ulusalçı oluşumun niteliği ve bu harekete karşı nasıl önlem alınması gerektiği konusunda farklı arayışlar içerisinde olmaya başlamışlardı. Bu noktada İngiliz General Milne'nin İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sunduğu raporlarda, ulusalçı hareketin Anadolu'daki demiryolu hatları üzerindeki şehirlerde güçlenmesi önlenirse hareketin zayıflayabileceğini ileri sürüyordu. Hatta 29 Eylül'de Damat Ferit ile İngilizler arasında gerçekleştirilen bir görüşmede bu husus masaya yatırılarak, Anadolu'daki demiryolu hatlarının korunması hususunda merkezi ordunun asker verebileceği gündeme getirilmişti.

Şüphe yok ki İngilizlerin Mustafa Kemal hareketine bakışları Kasım 1919'dan itibaren iyice farklılaşmaya başlamıştı. Öyle ki Anadolu'daki hareketin teşkilatlanarak İstanbul'u da içine almaya başlamasıyla bu hareketin artık blöf olmadığı anlaşılıyordu. Nitekim De Robeck, 18 Kasım 1919'da Londra'ya gelişmeler hakkında bilgiler veriyordu. De Robeck ulusalçı hareket ile ilgili olarak: "...İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini, Türk vatanseverliğini, belki de umumi harbin uyandırabileceğinden çok daha gerçek olarak tahrik ettiğini ve bu vatanseverliğin Mustafa Kemal'in barış şartlarına mukavemet edilmesi kararını verdiği takdirde onun müttefiklere muazzam sıkıntılara mucip olacak bir kuvvet halinde ortaya çıkmasını mümkün kılacağı..."⁹⁵ uyarısını yapıyordu.

Mebusan Meclisi'nin Açılması ve Misak-i Millî Kararlarının Alınmasından Sonra Müttefik Yüksek Komiserleri ile Yürütülen Görüşmeler

1920 yılı Türk tarafının büyük bir endişe ile barış görüşmelerini beklediği bir aşamada gerek Müttefikler için gerekse de Osmanlı Hükûmeti için birçok gelişmeyi beraberinde getirecek bir yıldır. Her şeyden önce Mustafa Kemal ile Anadolu'da başlayan ulusalçı direniş ete kemiğe bütünlü ve İstanbul'u da kolayca etkisi altına alabilecek bir yapıya kavuşmuştu. İstanbul Hükûmeti'nin bütün engelleme girişimlerine ve İngilizlerin isteksizliğine rağmen, 1919 yılının sonuna doğru -Anadolu'daki ulusal kongrelerde talep edildiği gibi- seçimlerin yapılması sağlanmış ve yeni yılın ocak ayında İstanbul'da Mebusan Meclisi açılmıştı. Bu durum, bu tarihten sonra Müttefiklerin, ulusalçıların sadece Anadolu'da değil, başkentte de neler yapabileceklerini fark etmeleri bakımından önemli bir gelişmeydi. Her ne kadar İngilizler Anadolu'daki hareketi "*İttihatçı Bir Hareket*"⁹⁶ olarak kabul etse de İngiliz Yüksek Komiserliği, bu aşamada hükümet

95 Okur-Küçüküçürlü, *age.*, s. 70.

96 Resul Yavuz, *İşgalin Sancılı Yılları*, II. Baskı, Akis Yay., İstanbul, 2011, s. 249.

yetkilileri ile düzenli bir şekilde görüşmelere devam eden merkezi otoritenin sağlam görünmesine katkı sağlamışlardı. Ancak Mebusan Meclisi'nin açılması ile birlikte İngilizlerin de hükûmete ve İstanbul'da ulusalcı olarak niteledikleri her türlü oluşuma karşı tavırlarında gittikçe sertleşmeler görülmeye başlandı. İngilizlerin ifadesiyle “Kemalist Hareket”, şimdi çalışmalarının önemli bir kısmını Ocak 1920'den itibaren Osmanlı Parlamentosuna taşımakla birlikte, Müttefik yüksek komiserlerinin dikkatini daha çok çekmeye başlamıştı. Başkentteki işgal yüksek komiserleri bu durumu adım adım takip ederek, nasıl bir politika izleyeceklerine dair hükûmetlerine görüş ve tavsiyelerle birlikte, talimat alma telaşı içerisine de girmişlerdi⁹⁷.

Aslında Webb'den Lord Curzon'a gönderilen bir raporda seçimler ve seçimler sonrası durum ele alınarak, Türklerle barış antlaşmasının imzalanmasının beklendiği bir aşamada, ulusalcılardan oluşacak olan parlamentonun açılmasına müsaade edilmemesi gerektiği dile getiriliyordu. Amiral Webb'e göre, açılması halinde parlamentonun her yönü ile millî hareketin politik ve askerî kanadına hizmet edeceği, bunun ise barış konferansının kararlarına karşı Türklere etkili bir güç kazanma eylemine neden olacağı...⁹⁸ uyarısını yapıyordu. Her ne kadar, Sadrazam Tevfik Paşa, Amiral Webb'in bu endişelerini gidermek için daha ocak ayının ilk günlerinde bir görüşme gerçekleştirdiyse de İngilizler her hâlükârda meclise şüphe ile bakmaya devam edeceklerdi.

İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliği'nin bu dönemde son derece gergin olmasının haklı gerekçeleri bulunmaktaydı. Nitekim Türklerle barış antlaşması için, ABD Hükûmeti'nin Anadolu'da nasıl bir politika izleyeceğinin henüz belli olmamasından dolayı, görüşmeler uzamıştı⁹⁹. Doğal olarak da bu durum, İngiliz ve Fransızları oldukça tedirgin etmeye başlamıştı. Ocak 1920'den Mart 1920'ye kadar İngiliz ve Fransızlar arasında Londra ve Paris'te gerçekleşen sayısız görüşmelerde¹⁰⁰ Türklerle barış meselesi hep gündemde olmasına rağmen hala ortaya somut bir taslak çıkarılmamış olması, dahası, bir önceki yıla oranla Anadolu'da işlerin Müttefik Devletlerin aleyhine daha da ciddileşmesi “Türklerle

97 Resul Yavuz, “Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Açılması ve Etkileri”, *Yeni Türkiye (Misak-ı Milli Özel Sayısı)*, S. 93, Ocak-Şubat 2017, s. 279.

98 Yavuz, agm., s. 280.

99 Ömer Kürkçüoğlu, *İngiliz Parlamentosu'nda Türkiye Üzerine Tartışmalar*, Saha L. Meray'a Armağan C II'den ayrı baskı, AÜSBF Yay., Ankara, 1982, s. 445.

100 Görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Olcay, *Sevres Andlaşması'na Doğru*, AÜSBF Yay., Ankara, 1981,

Barış Meselesi”ni iyice çıkmaza sokmuştu. İngiliz Yüksek Komiserliği şubat ayı sonunda bu minvaldeki gelişmeleri tuttuğu bir raporunda, Müttefiklerin gelişmeler böyle giderse her hâlükârda Türklerle çarpışmayı göze alması gerektiğine değiniliyordu. Londra Hükûmeti, özellikle bu dönemde, İstanbul'dan gönderilen sayısız raporlarla Yakındoğu'da Türklere karşı nasıl bir politika izlenmesi gerektiği sorunu ile iyice bunalmış bir durumdaydı¹⁰¹.

İşgalin gölgesindeki bir başkentte Mebusan Meclisi'nin açılması, toplantılarını gerçekleştirilmesi, Misak-ı Milli Kararlarını Avrupa parlamentolarına duyurmaya çalışması, Müttefik komiserler tarafından yakinen izlenirken; tam da bu sıralarda Maraş ve Kilikya bölgelerinde Kuvva-yı Milliye Birlikleri ile Fransız kuvvetleri arasında sert çarpışmaların olması, Londra ve Paris'teki Müttefik hükûmetlerini oldukça rahatsız etmişti. Nitekim 19 Şubat'ta -bu gelişmeler ışığında- Amiral De Robeck ile Osmanlı Hariciye Nazırı bir görüşme gerçekleştirerek, meydana gelen gelişmelerden duyulan endişeyi dile getirdi. Görüşmede De Robeck -Kilikya ve Maraş olayları başta olmak üzere- son dönemde yaşanan ve Müttefikleri provoke eden olaylar hakkında açıklayıcı bilgiler isteyerek, Anadolu'daki milliyetçilerin bu olaylarda ciddi sorumluluğu bulunduğu dikkat çekti. De Robeck, İstanbul ve Anadolu'da Müttefikler için arzu edilemeyecek durumların yaşandığını da dile getirerek, yaşanan son gelişmelerin halkı iç savaşa sürükleyebileceği uyarısını yapıyordu¹⁰².

Aslında yaşanan son gelişmelerden Fransızlar da oldukça kaygılanmaya başlamışlardı. Özellikle Maraş ve Kilikya bölgesinde yaşanan olaylardan Mustafa Kemal sorumlu tutulurken, hükûmetteki bazı nazırların da bu olayları provoke edici çalışmalarda buldukları dile getiriliyordu¹⁰³.

Londra'da Müttefikler arasında Türklerle nasıl bir barış imzalanacağı müzakere edilirken, İstanbul ve Anadolu'da Müttefiklerin otoritelerine meydan okuyucu gelişmelerin yaşanması ve İstanbul'dan gönderilen raporlarla “Türklere bu aşamada iyi bir ders verilmesi” tavsiyesi, İngiliz ve Fransız yetkilileri İstanbul'u

101 Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sev' den Lozan'a*, Doğan Yay., İstanbul, 2007, s.76-77.

102 Yavuz. agm., s. 284.

103 Aslında Fransızlar özellikle 1919 yılı sonbaharından itibaren Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip ederek Mustafa Kemal ile anlaşabilmenin yollarını arıyorlardı. Özellikle Şubat 1920'de -Fransız Hükûmeti'nin politikasına uygun olarak- İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği Mustafa Kemal'e yakın subaylar ile irtibata geçmişti. Ancak gerek Maraş ve Kilikya'daki olaylar ve gerekse Akbaş Cephaneliği baskını, Fransızları Anadolu'daki milliyetçilere karşı daha sert bir politika izlemeye zorlamıştı. Bu konuda bilgi için bkz. Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele*, C II, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1998, s. 386-389.

işgal etmeleri gibi bir karara zorluyordu¹⁰⁴. Zaten gerek Fransız ve gerekse İngiliz Yüksek Komiserleri, hükûmetlerine gönderdikleri raporlarda, yaşanan gelişmelerin önlem olarak böyle bir adımın atılmasının zaruri olduğuna değiniliyordu.

Neticede İstanbul'da, Müttefik yüksek komiserliklerinden gelen raporlar doğrultusunda, 5 Mart'ta Lloyd George, son gelişmeler ışığında Türklerle yumuşak bir barış yapılamayacağını, barış koşullarını silah zoru ile uygulamaya hazır olunması gerektiğini ifade etti. Milliyetçi Türklere iyi bir ders vermek için ve merkezi hükûmetin Anadolu ve İstanbul'daki otoritesini güvence altına almak için -İstanbul'un işgalinin gerçekleşmesi noktasında hazırlıkların yapılması için Müttefik yüksek komiserlerine talimat verilmesini istedi¹⁰⁵.

Adım adım İstanbul'un işgaline gidildiği bir aşamada, İstanbul'daki Müttefik yüksek komiserlerle Osmanlı Hükûmeti'nin gerçekleştirdiği görüşmeler ışığında, hükûmetlerine ortak bir telgraf çekerek İstanbul'un işgali durumunda nelerin olabileceğine dair muhtemel tehlikeli beklentileri iletiyorlardı¹⁰⁶. Neticede Londra ve Paris bu bilgiler paralelinde oldukça zor bir karar vererek, başkentte büyük bir şok dalgası ile karşılanacak olan İstanbul'un işgaline karar vereceklerdi.

Sonuç

Mütareke dönemi boyunca Osmanlı hükûmetleri, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcileri ile resmî ve resmî olmayacak şekilde sayısız görüşmeler gerçekleştirmişlerdi. Mütareke döneminin kısa bir kesitini aldığımız bu çalışmamızda Osmanlı Hükûmet yetkililerinin yüksek komiserlerle yürüttükleri diplomatik ilişkilerde sadece birkaç önemli görüşmeye ve bu görüşmelerin Osmanlı dış politikasına nasıl etki ettiğine değinmeye çalıştık.

Bu dönemde Osmanlı hükûmetleri -başta İngilizler olmak üzere- İstanbul'daki Müttefik yüksek komiserlerle iyi ilişkilerde bulunmayı, onlarla -her ne olursa olsun- yakın diyalog içerisinde olmayı iç ve dış politikalarının bir gereği olarak görmüşlerdi. İşgaller ile birlikte başlanan sıkıntılı süreçte, Osmanlı hükûmetleri bir taraftan diplomatik yollarla işgallere karşı tepkilerini dile getirirken, diğer taraftan da ülkenin kaderinin çizileceği Paris Barış Konferansı'nı etkilemek için yüksek komiserlerle irtibata büyük önem vermişlerdi. Nitekim konferans, çalışmalarına

104 De Robeck, Londra'ya gönderdiği raporunda son yaşanan olaylar ve Anadolu'daki Milliyetçilerin Bolşevikler ve Araplar ile ilişkileri kendilerini ciddi endişelere sevk ettiğini rapor ediyordu. Akşin, *age.*, C II, s. 385.

105 Akşin, *age.*, C II, s. 393.

106 Akşin, *age.*, C II, s. 395.

başladığında hükûmet üyeleri -ağırlıkla İngiliz yüksek komiser çalışanları olmak üzere- Fransız, ABD ve İtalyan yüksek komiserlerle gerçekleştirdikleri görüşmelerde “nasıl bir barış antlaşması imza edilmesi gerektiği” veya “Türklerle imza edilecek barış antlaşmasının neden adil olması gerektiği” gibi konuları hep gündeme taşıyarak Londra ve Paris'teki Müttefik devletlerin karar verici mekanizmalarını etkilemek istemişlerdi. Osmanlı hükûmet yetkilileri -aynı zamanda- bu dönemde yürüttükleri diplomatik görüşmelerde Müttefiklerin birbirleri ile olan sürtüşmelerinden de faydalanmayı dış politikalarının bir gereği olarak görmüşlerdi. Nitekim zaman zaman İngilizlere yakın bir politika takip edilmeye çalışılırken, zaman zaman da dönem içerisinde meydana gelen gelişmelerin seyrine göre -bir denge politikasının gereği olarak- Fransızlara hatta ABD'ye yakın bir politika takip edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi ile birlikte Osmanlı Hükûmeti'nin Müttefikleri ile olan diplomatik görüşmelerinin seyri ve içeriği duruma göre de farklılık göstermeye başlamıştı. Hükûmet bu dönemde Anadolu'daki ulusalcı hareketi kontrol altına almaya, hatta bu hareketi boğmaya çalıştığına dair Müttefik komiserleri ikna etmeye çalışarak, Paris ve Londra'da yürütülen barış görüşmelerine etki etmeyi amaçlamıştır. Şüphe yok ki hükûmetin bu çalışmalarına ilk olarak İzmir'in işgali ve daha sonra da 16 Mart 1920'de gerçekleştirilen İstanbul'un işgali sonrasında Anadolu'da meydana gelen gelişmeler büyük etki etmiştir.

Müttefik Devletler, İstanbul'da yüksek komiserlerinden aldıkları raporlar ile Osmanlı Hükûmeti'ne karşı nasıl bir politika izleyeceklerine karar verirken, Anadolu'da meydana gelen gelişmelerin Yakındoğu ve Ortadoğu üzerindeki stratejik politikalarına da olan tesirlerini değerlendirmeye almışlardı. Özellikle Ocak 1920'den Nisan 1920'ye kadar Londra, Paris ve San Remo'da gerçekleştirilen Müttefikler arası toplantılarda Türklerin önüne nasıl bir barış antlaşması taslağı çıkarılacağı tartışılırken, İstanbul ve Anadolu'daki gelişmeleri yüksek komiserlerin gönderdikleri raporlardan takip etmeye çalışarak politika belirleme gayreti içerisinde olmuşlardı.

Sevr Barış Antlaşması'nın Türklerde tepki ile karşılanması ve Anadolu Ulusal Direnişi'nin iyice örgütlü bir yapı halini alması sonrasında, Müttefik yüksek komiserlerinin gerek bundan sonra kurulacak olan Osmanlı hükûmetleri ile ilişkilerinde ve gerekse Anadolu'da devam eden Türk Millî Mücadelesi'ne bakışlarında ciddi değişiklikler olmaya başlamış ve bu değişiklikler Müttefiklerin bundan sonraki politikalarına da yansımıştır.

Kaynaklar**Arşiv Belgeleri****Public Record Office (İngiltere Milli Arşivi)****Foreign Office Kayıtları**

FO, 608/117, No: 11736.

FO, 371/4227, No: 76651.

FO, 371/4227, No: E-76661.

FO, 371/4173, No: 427483.

FO, 371/4172, No: 3421.

FO, 608/82/10, No: 1942.

FO, 608/82/10, No: 1942.

FO, 371/3410, No: 210535.

FO, 371/3415, No: 186801.

Sürelî Yayınlar**Gazeteler**

Atı, 4 Kasım 1918, No: 298.

İkdam, 8 Kasım 1918, No: 7809.

Tasvîr-i Efkâr, 2 Kasım 1918, No: 2548.

Vakit, 18 Kasım 1918, No: 385.

Sabah, 26 Kasım 1918, No: 10426.

İkdam, 17 Mayıs 1919, No: 7999.

Takvîm-i Vekayi, 20 Mayıs 1919, No: 3553.

Kitaplar

Açikkaya, Savaş - Çelik, Akın, *Bir Devrin Sonu Mondros*, İskenderiye Yay., İstanbul, 2014.

Ahmet Rıza Bey, *Ahmet Rıza Bey'in Anıları*, Arba Yay., İstanbul, 1988.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Osmanlı Hükûmeti'nin
Mütareke Döneminde Yüksek Komiserlere Yönelik Takip Ettiği
Diplomasi ve Bunun Siyasi Yansımaları

167

Akşin, Sina, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele 1918-1919*, C I., II. Baskı, Cem Yay., İstanbul, 1992.

_____, Sina, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele*, C II, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1998.

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, TTK Yay., Ankara, 1988.

Ayışığı, Metin, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, TTK Yay., Ankara, 1997.

Başak, Tolga, *Türk ve İngiliz Kaynakları ile Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)*, IQ Yay., İstanbul, 2013.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım*, CV, Sabah Yay., İstanbul, 1997

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C III, Kısım 4, TTK Yay., Ankara, 1983.

Baytok, Taner, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, Doğan Yay., İstanbul, 2007.

Berber, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ayraç Yay., Ankara, 1997.

Bozkurt, Abdurrahman, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, AAM Yay., Ankara, 2014.

Budak, Mustafa Budak, *Misak-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, V. Baskı, Küre Yay., İstanbul, 2014.

Çelebi, Mevlüt, *Millî Mücadele Döneminde Türk -İtalyan İlişkileri*, AAM Yay., Ankara, 2002.

Çetin, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, AAM Yay., Ankara, 2015.

Danışman, H.Basri, *Artçı Diplomat Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa*, Arba Yay., İstanbul, 1998.

Duru, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.

George, David Lloyd, *War Memoir of David Lloyd George*, Vol. II, Odhams Press, New Haven, 1939.

Gökbilgin, M. Tayyip, *Millî Mücadele Başlarken*, TTK Yay., Ankara, 1959.

Göztepe, Tarık Mümtaz, *Osman Oğullarının Son Padişahu Mütareke Gayyasında*, 2. Baskı, Sebil Yay., İstanbul, 1994.

Grassi, Fabio L., *İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika*, çev. Nevin

Özkan- Durdu Kundakçı, Yapı kredi Yay., İstanbul, 2003.

Helmreich, Paul, Sevr Entrikaları, çev. Şerif Erol, Sabah Yay., İstanbul, 1996

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, III. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2011.

Karay, Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab*, II. Baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, (T.Y), s. 139-150.

Kocaoğlu, Bünyamin, *Mütareke'de İttihatçılık 1918-1920*, Temel Yay., İstanbul, 2006.

Köse, İsmail, *Türk- Amerikan İlişkilerinin Şekillenmesinde Amiral Mark L. Bristol'un Rolü 1919-1927*, TTK Yay., Ankara, 2016.

Kürkçüoğlu, Ömer, *İngiliz Parlamentosu'nda Türkiye Üzerine Tartışmalar*, Saha L. Meray'a Armağan C II'den ayrı baskı, AÜSBF Yay., Ankara, 1982.

Macmillan, Margaret, *Paris 1919*, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yay., Ankara, 2004.

Okur, Mehmet - Küçüküçurlu, Murat, *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözü ile Millî Mücadele 1918-1920*, Serender Yay., Trabzon, 2006.

Olca, Osman, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, AÜSBF Yay., Ankara, 1981,

Orbay, Rauf, *Yakın Tarihimiz*, Vatan Gazetecilik Yay., İstanbul, (Y.Y).

Özel, Sabahattin - Hacıbrahimoglu, Işıl Çakan, *Osmanlı'dan Millî Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010.

Renouvin, Pierre, *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, çev. Adnan Cemgil, 3. Baskı, Altın kitaplar Yay., İstanbul, 1982.

Selvi, Haluk, *İşgal ve Protesto*, Değişim Yay., İstanbul, 2007.

Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, TTK Yay., Ankara, 1980.

Söylemezoğlu, Galip Kemal, *Başımıza Gelenler 1918-1922*, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1939.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C I., Meb. Yay., İstanbul, 1991.

Townshend, Charles V.F., *Irak Seferi ve Esaret*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007.

Türkgeldi, Ali, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1948.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Osmanlı Hükûmeti'nin
Mütareke Döneminde Yüksek Komiserlere Yönelik Takip Ettiği
Diplomasi ve Bunun Siyasi Yansımaları

169

Türkgeldi, Al Fuat, *Görüp İyittiklerim*, IV. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1987.

Yavuz, Resul, *İşgalin Sancılı Yılları*, II. Baskı, Akis Yay., İstanbul, 2011.

Makaleler

Dyer, Gwynne, "The Turkish Armistice of 1918", *Middle Eastern Studies*, Frank Cass& Co Ltd, London, 1972.

Kürşat, İdil, "Mondros Mütarekesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.29, Mart 1999.

Kürşat, Cengiz, "Birinci Dünya Harbi'ni Sona Erdiren Mütareke ve Barış Girişimleri, Gizli Belgeler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 36, Ocak, 2000.

Sertoğlu, Mithat, "Mondros Mütarekesini Türk Milleti'ne Bildiren Genelge", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 63, Aralık 1972.

Yavuz, Resul, "Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Açılması ve Etkileri", *Yeni Türkiye* (Misak-ı Millî Özel Sayısı), S. 93, Ocak- Şubat 2017.

